

مدل مفهومی بخش اقتصادی بیانیه گام دوم انقلاب

مجتبی ملکی شهرپورا

اولین همایش بین المللی گام دوم انقلاب؛ الگوی نظام انقلابی تمدن ساز

International Conference on the Second Step of the Revolution

چکیده

بیانیه «گام دوم انقلاب» تجدید مطلعی است که در فصل جدیدی از زندگی جمهوری اسلامی، انقلاب را به آرمان بزرگش که ایجاد تمدن نوین اسلامی است، نزدیک خواهد کرد. اقتصاد نقطه کلیدی تعیین کننده در بیانیه گام دوم محسوب می شود. طبق فرمایش های مقام معظم رهبری دام ظلّه العالی، با اینکه اقتصاد هدف جامعه اسلامی نیست، وسیله ای است که بدون آن نمی توان به هدف ها رسید. مسلماً چنین بحثی درباره انقلاب اسلامی، به خصوص با توجه به ماهیت ایدئولوژیک آن، هم موضوعیت دارد هم ضرورت. از آنجاکه برای برداشتن گام های استوار در آینده، باید گذشته را درست شناخت و از تجربه ها درس گرفت، ارزیابی تجارب مثبت و منفی بخش مدیریت کلان اقتصادی کشور در گام اول انقلاب به همراه شناخت دقیق ظرفیت ها و چالش های بخش اقتصادی کشور در ابتدای گام دوم می تواند راه رسیدن از وضعیت موجود به مطلوب را ترسیم کند. بدین منظور در این پژوهش با روش تحلیل محتوای بیانیه گام دوم مقام معظم رهبری، سعی بر این است که یک مدل مفهومی اقتصادی استخراج شود. در این مدل مفهومی مطلوبیت های راهبردی و اهداف، راهبردهای اساسی، سیاست ها و الزامات، مقاصد راهبردی، ظرفیت ها (قوت ها و فرصت ها)، چالش ها (ضعف ها و تهدیدات) و تجارب مثبت و منفی به تصویر کشیده می شود.

کلیدواژه ها

مدل مفهومی، بیانیه گام دوم انقلاب، ظرفیت ها، چالش ها.

مقدمه

مطالعه درباره محور اندیشه‌های مقام معظم رهبری به‌عنوان سند بالادستی نظام، نه تنها اهمیت علمی ویژه‌ای دارد، بلکه در ابهام‌زدایی از فهم سیستم‌گذاری‌های صحیح اقتصادی مؤثر است. کارشناسان و محققان در این زمینه رسالت تاریخی دارند. بیانیه گام دوم انقلاب که از جانب مقام معظم رهبری تدوین و اعلام شده، نمایی کلی از تحولات چهار دهه گذشته انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی ایران و چشم‌انداز آتی آن است. بیانیه گام دوم به‌مثابه بیانیه‌ای مهم و راهبردی سندی ناظر به آینده است. بیشتر این‌گونه اسناد مبتنی بر «پیش‌ران»‌هایی تدوین و طراحی می‌شوند تا آینده و دورنمای تحقق اهداف را عینی‌تر ترسیم کنند. رهبر انقلاب اسلامی در بیانیه «گام دوم انقلاب» با مرور تجربه چهل‌ساله انقلاب اسلامی اعلام کردند: انقلاب «وارد دومین مرحله خودسازی و جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی شده است». در واقع بیانیه «گام دوم انقلاب» تجدید مطلق است خطاب به ملت ایران و به‌ویژه جوانان که به‌مثابه منشوری برای «دومین مرحله خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی» اقدام کنند و «فصل جدید زندگی جمهوری اسلامی» را رقم زنند. گام دوم باید در چهارچوب «نظریه نظام انقلابی» و با «تلاش و مجاهدت جوانان ایران اسلامی» به‌سوی تحقق آرمان «ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (ارواح‌نافه)» برداشته شود. یکی از سرفصل‌های اساسی بیانیه که با بخش‌های دیگر بیانیه هم ارتباط دارد سرفصل اقتصاد است. اقتصاد نقطه کلیدی تعیین‌کننده در بیانیه گام دوم محسوب می‌شود. طبق فرمایش‌های مقام معظم رهبری دام ظلّه العالی، باینکه اقتصاد هدف جامعه اسلامی نیست، وسیله‌ای است که بدون آن نمی‌توان به هدف‌ها رسید. مسلماً چنین بحثی درباره انقلاب اسلامی، به‌خصوص با توجه به ماهیت ایدئولوژیک آن، هم موضوعیت دارد هم ضرورت. مقام معظم رهبری نیز پرداختن به این موضوع را نیاز جامعه می‌دانند: «تجاوب قشرهای مختلف از نخبگان و آحاد جوانان و دانشجویان و روحانیون و طلاب و دیگران به این بیانیه چهلمین سال، بیانیه گام دوم، بسیار بجا و خرسندکننده بود. این نشان‌دهنده این است که نیاز به تبیین وجود دارد و آمادگی در کل کشور به‌خصوص در بین جوان‌ها هست. از این آمادگی حداکثر استفاده را مسئولان کشور باید بکنند» (بیانات امام خامنه‌ای در حرم مطهر رضوی در تاریخ ۱۳۹۸/۱/۱).

تحلیل و طراحی نظام مفاهیم اندیشه‌های مقام معظم رهبری دام ظلّه، فهم رهنمودهای ایشان را آسان‌تر و امکان طراحی نظام اندیشه‌های ایشان را برای اجرا و تحقق اندیشه‌ها فراهم می‌کند. همچنین در حوزه عمل نیز امکان آشنایی اندیشه‌وران با چهارچوب‌های اندیشه‌ای و استفاده مدیران و برنامه‌ریزان از اساسی‌ترین رهنمودهای ایشان را فراهم می‌کند. اگر مدل مفهومی را ترکیبی از مفاهیم که به کمک آنها درک و فهم یک موضوع آسان می‌شود تعریف کنیم، فهم منظومه فکری معظم‌له نیازمند دستیابی به نظام مفاهیم حاکم بر سخنان ایشان و استنباط از آن است. در پژوهش پیش رو تدوین نظام مفاهیم بخش اقتصاد بیانیه گام دوم بررسی می‌شود و این از نوآوری‌های این تحقیق می‌تواند محسوب گردد. لذا سؤال اصلی این پژوهش این است: مدل مفهومی بخش اقتصاد بیانیه چگونه است و چه مفاهیم و مقولاتی دارد؟

بخش اقتصادی بیانیه گام دوم انقلاب

هرچند در بخش سرفصل‌ها و توصیه‌های اساسی بیانیه به صورت مجزا به سرفصل اقتصاد اشاره شده است، در سایر بخش‌های بیانیه نیز موضوعات اقتصادی خود را به وضوح نشان می‌دهند:

اکنون به شما فرزندان عزیزم در مورد چند سرفصل اساسی توصیه‌هایی می‌کنم. این سرفصل‌ها عبارت‌اند از: علم و پژوهش، معنویت و اخلاق، اقتصاد، عدالت و مبارزه با فساد، استقلال و آزادی، عزت ملی و روابط خارجی و مرزبندی با دشمن، سبک زندگی.

اقتصاد: اقتصاد یک نقطه کلیدی تعیین‌کننده است. اقتصاد قوی، نقطه قوت و عامل مهم سلطه‌ناپذیری و نفوذناپذیری کشور است و اقتصاد ضعیف، نقطه ضعف و زمینه‌ساز نفوذ و سلطه و دخالت دشمنان است. فقر و غنا در مادیات و معنویات بشر اثر می‌گذارد. اقتصاد البته هدف جامعه اسلامی نیست، اما وسیله‌ای است که بدون آن نمی‌توان به هدف‌ها رسید. تأکید بر تقویت اقتصاد مستقل کشور که مبتنی بر تولید انبوه و باکیفیت، و توزیع عدالت‌محور، و مصرف به‌اندازه و بی‌اسراف، و مناسبات مدیریتی خردمندانه است و در سال‌های اخیر از سوی این‌جانب بارها تکرار و بر آن تأکید شده، به‌خاطر همین تأثیر شگرفی است که اقتصاد می‌تواند بر زندگی امروز و فردای جامعه بگذارد.

انقلاب اسلامی راه نجات از اقتصاد ضعیف و وابسته و فاسد دوران طاغوت را به ما نشان داد، ولی عملکردهای ضعیف اقتصاد کشور را از بیرون و درون دچار چالش ساخته است. چالش بیرونی تحریم و وسوسه‌های دشمن است که در صورت اصلاح، مشکل درونی کم‌اثر و حتی بی‌اثر خواهد شد. چالش درونی عبارت از عیوب ساختاری و ضعف‌های مدیریتی است. مهم‌ترین عیوب وابستگی اقتصاد به نفت، دولتی بودن بخش‌هایی از اقتصاد که در حیطه وظایف دولت نیست، نگاه به خارج و نه به توان و ظرفیت داخلی، استفاده اندک از ظرفیت نیروی انسانی کشور، بودجه‌بندی معیوب و نامتوازن، و سرانجام عدم ثبات سیاست‌های اجرایی اقتصاد و عدم رعایت اولویت‌ها و وجود هزینه‌های زاید و حتی مسرفانه در بخش‌هایی از دستگاه‌های حکومتی است. نتیجه اینها مشکلات زندگی مردم از قبیل بیکاری جوان‌ها، فقر درآمدی در طبقه ضعیف و امثال آن است. راه‌حل این مشکلات، سیاست‌های اقتصاد مقاومتی است که باید برنامه‌های اجرایی برای همه بخش‌های آن تهیه و با قدرت و نشاط کاری و احساس مسئولیت، در دولت‌ها پیگیری و اقدام شود. درون‌زایی اقتصاد کشور، مولد شدن و دانش‌بنیان شدن آن، مردمی کردن اقتصاد و تصدیگری نکردن دولت، برون‌گرایی با استفاده از ظرفیت‌هایی که قبلاً به آن اشاره شد، بخش‌های مهم این راه‌حل‌هاست. بی‌گمان یک مجموعه جوان و دانا و مؤمن و مسلط بر دانسته‌های اقتصادی در درون دولت خواهند توانست به این مقاصد برسند. دوران پیش‌رو باید میدان فعالیت چنین مجموعه‌ای باشد.

جوانان عزیز در سراسر کشور بدانند که همه راه‌حل‌ها در داخل کشور است. اینکه کسی گمان کند که «مشکلات اقتصادی صرفاً ناشی از تحریم است و علت تحریم هم مقاومت ضد استکباری و تسلیم نشدن در برابر دشمن است، پس راه‌حل زانو زدن در برابر دشمن و بوسه زدن بر پنجه گرگ است»، خطایی نابخشودنی است. این تحلیل سراپا غلط هرچند گاه از زبان و قلم برخی غفلت‌زدگان داخلی صادر می‌شود، اما منشأ آن کانون‌های فکر و توطئه خارجی است که با صد زبان به تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران و افکار عمومی داخلی القا می‌شود.

برای استخراج مدل مفهومی بخش اقتصادی بیانیه گام دوم انقلاب، سعی می‌شود با محور قرار دادن سرفصل اقتصادی بیانیه، مفاهیم مرتبط با بخش اقتصاد سایر محورهای بیانیه نیز در این مدل بررسی گردد. قبل از استخراج مدل مفهومی، سعی بر این است که نشان داده

شود که مفاهیم اقتصادی به کار برده شده در بیانیه ریشه در بیانات قبلی مقام معظم رهبری دارد. بدین منظور برای هر مفهوم به چند جمله از سخنان معظم له در طی سال‌های قبلی اشاره خواهد شد و در مواردی هم استنادات آماری اعداد و ارقام به کار رفته در بیانیه از منابع رسمی آورده می‌شود.

روش تحقیق

تحلیل محتوا روشی است که به منظور دستیابی به ویژگی‌های مختلف پیام، دیدگاه‌ها و اندیشه‌های صادرکننده پیام، علل صدور پیام و آثار آن، برای تجزیه و تحلیل عینی و منظم پیام‌های مختلفی که از طریق گوناگون مبادله می‌شود به کار می‌رود. این پیام ممکن است به اشکال و طرق مختلف صادر شود، از جمله کتاب، مقاله، دست‌نوشته، سخنرانی، مصاحبه، فیلم، نامه، پرسش‌نامه و هرگونه پیام دیگری که به روش‌های خواندن، شنیدن و دیدن یا حواس دیگر دریافت کرد؛ یعنی هم اسناد مکتوب و غیر مکتوب و هم پیام‌های شنیداری و دیداری (عزتی، ۱۳۷۶: ۲۳۰-۲۳۱).

تحلیل محتوا به روش‌های کمی و کیفی انجام می‌گیرد. منظور از تحلیل‌های کمی، بررسی فراوانی کلیدواژه‌ها، مضامین اصلی و فرعی و جهت‌گیری‌هاست که راه را برای تحلیل کیفی هموار می‌سازد. روش‌های تحلیل کمی توسیعی‌اند (تعداد زیادی اطلاعات مختصر تحلیل می‌شود) و واحد اطلاعاتی پایه در روش‌های تحلیل محتوای کمی، بسامد ظهور برخی از خصوصیات محتوای متن است. روش‌های کیفی تشدید می‌اند (تعداد کمی اطلاعات مرکب و مفصل تحلیل می‌شود) و واحد اطلاعاتی پایه در تحلیل کیفی، ظهور یا غیبت یک خصیصه است (کیوی، ۱۳۸۱: ۲۲۳).

تحلیل کیفی به مثابه فنی برای بررسی عمق بیشتری از پدیده است (هولستی، ۱۳۷۸: ۱۱۴). در تحلیل محتوای کیفی، مسیر حرکت عمدتاً از متن به سمت بیرون کشیدن مقولات و سپس ایجاد مدل‌ها و نقشه‌های مفهومی است (الو و کینگاس، ۲۰۰۷: ۱۰۷). تحلیل محتوا روش تحقیق برای تفسیر ذهنی محتوایی است که از طریق فرایند طبقه‌بندی منظم مضامین یا الگوهای کدگذاری شده عمل می‌کند (سیوفانگ و شنون، ۲۰۰۵: ۱۲۷۹).

1. Elo & Kyngas.
2. Hsiu Fang & Shannon.

هدف نهایی در تحلیل کیفی، ایجاد مدل یا نظریه درباره ساختار متن مورد مطالعه یا کشف فرایندهای مستتر در متن است. بنابراین مدل منطقی یا چهارچوب نظری نظم‌های نهفته و الگوهای تکرارشونده در متن را نشان می‌دهد (توماس، ۲۰۰۶م: ۲).

تحلیل محتوا به اعتقاد بیشتر صاحب‌نظران روش پژوهشی است که برای بیان مفاهیم یا واژه‌های معینی در یک متن یا مجموعه‌ای از متون استفاده می‌شود. برخی نیز آن را روش تجزیه و تحلیل داده‌ها می‌دانند. متن می‌تواند شامل کتاب، فصل یا فصل‌هایی از یک کتاب، نوشته‌ها، مصاحبه، گفت‌وگو، عناوین و مقالات مطبوعات و اسناد تاریخی باشد. پژوهشگر با استفاده از تحلیل محتوا وجود مفهوم و ارتباط بین واژه‌ها یا مفاهیم را تحلیل و درباره پیام‌های موجود در متن، نویسنده آن، مخاطب و حتی فرهنگ و دوره زمانی اثر نتیجه‌گیری می‌کند. تحلیل محتوا مجموعه‌ای از فنون ارتباطات و گستره‌ای از ابزارهاست که متناسب با هر پژوهش، باید فن مربوط به آن کار انتخاب شود. از جمله فنون تحلیل می‌توان به تحلیل مقوله‌ای مضمونی، تحلیل بیان، تحلیل روابط، تحلیل صوری، ارزیابی، تحلیل گزاره‌ای، تحلیل عمل‌گرایانه، تحلیل توصیفی، تحلیل خصوصیات و تحلیل علائم اشاره کرد.

تکنیک اتخاذشده در این تحقیق، فن تحلیل توصیفی است. از ویژگی‌های تحقیق توصیفی این است که محقق دخالتی در موقعیت، وضعیت و نقش متغیرها ندارد و آنها را دستکاری یا کنترل نمی‌کند و صرفاً آنچه را وجود دارد مطالعه می‌کند و به توصیف و تشریح آن می‌پردازد. همچنین تحقیقات توصیفی ممکن است به کشف قوانین و ارائه نظریه منتهی شود. این سخن بدان معناست که از طریق این‌گونه تحقیقات شناخت‌های کلی حاصل می‌شود. مثلاً وقتی ویژگی‌های یک پدیده خاص یا یک موضوع به دقت مطالعه و شناسایی شد، می‌توان این ویژگی‌ها را به موارد مشابه تعمیم داد و قضیه کلی ارائه کرد.

اهداف بیانیه گام دوم

در این بخش ابتدا به بخش‌هایی از بیانیه که به عنوان هدف یا آرمان از آنها یاد شده پرداخته و سپس نمونه بیاناتی که قبلاً توسط رهبر معظم انقلاب در خصوص آن هدف ایراد شده است اشاره می‌شود تا انسجام و ارتباط معنایی حاصل گردد:

خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی

در ابتدای بیانیه گام دوم خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی به‌عنوان دومین مرحله انقلاب معرفی شده است: «انقلاب پُرشکوه ملت ایران که بزرگ‌ترین و مردمی‌ترین انقلاب عصر جدید است، تنها انقلابی است که یک چلّه پُرافتخار را بدون خیانت به آرمان‌هایش پشت سر نهاده و در برابر همه وسوسه‌هایی که غیر قابل مقاومت به‌نظر می‌رسیدند، از کرامت خود و اصالت شعارهایش صیانت کرده و اینک وارد دومین مرحله خودسازی و جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی شده است» (بیانیه گام دوم انقلاب در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲). دومین مرحله باید در چهارچوب «نظریه نظام انقلابی» و با «تلاش و مجاهدت جوانان ایران اسلامی» به‌سوی تحقق آرمان «ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (ارواح‌نفاذ)» باشد: «دهه‌های آینده دهه‌های شماس و شماید که باید کارآزموده و پُرانگیزه از انقلاب خود حراست کنید و آن را هرچه بیشتر به آرمان بزرگش که ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (ارواح‌نفاذ) است نزدیک کنید» (همان).

«آرمان‌ها چه هستند؟ جزو چیزهایی که بنده اینجا یادداشت کرده‌ام به‌عنوان آرمان‌ها، یکی مسئله ایجاد جامعه اسلامی و تمدن اسلامی است؛ یعنی احیای تفکر اسلام سیاسی. یک عده‌ای از قرن‌ها پیش سعی کردند اسلام را از زندگی، از سیاست، از مدیریت جامعه هرچه می‌توانند دور کنند و منحصرش کنند به مسائل شخصی؛ مسائل شخصی را هم یواش‌یواش محدود کنند به مسائل قبرستان و قبر و مجلس عقد و از این حرف‌ها. نه، اسلام آمده است که «**أَلَا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ**». فقط هم اسلام نیست؛ همه پیغمبران همین‌جورند. ادیان الهی آمده‌اند برای اینکه در جامعه پیاده بشوند، در جامعه تحقق واقعی پیدا کنند. این باید اتفاق بیفتد. یکی از مهم‌ترین آرمان‌ها این است» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با جمعی از دانشجویان در تاریخ ۱۳۹۴/۴/۲۰).

«آرمان نظام جمهوری اسلامی را می‌شود در جمله کوتاه «ایجاد تمدن اسلامی» خلاصه کرد. تمدن اسلامی یعنی آن فضایی که انسان در آن فضا از لحاظ معنوی و از لحاظ مادی می‌تواند رشد کند و به غایات مطلوبی که خدای متعال او را برای آن غایات خلق کرده است برسد؛ زندگی خوبی داشته باشد، زندگی عزتمندی داشته باشد؛ انسان عزیز، انسان

دارای قدرت، دارای اراده، دارای ابتکار، دارای سازندگی جهان طبیعت. تمدن اسلامی یعنی این. هدف نظام جمهوری اسلامی و آرمان نظام جمهوری اسلامی این است (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری در تاریخ ۱۳۹۲/۶/۱۴).

جهاد بزرگ برای ساختن ایران اسلامی بزرگ

بیانیه در ادامه، ساختن ایران اسلامی بزرگ را آرمان نسل جوان قلمداد می‌کند: «اینک در آغاز فصل جدیدی از زندگی جمهوری اسلامی، این بنده ناچیز مایلیم با جوانان عزیزم، نسلی که پا به میدان عمل می‌گذارد تا بخش دیگری از جهاد بزرگ برای ساختن ایران اسلامی بزرگ را آغاز کند سخن بگویم» (بیانیه گام دوم انقلاب در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲). «این انقلاب بیش از ادعا، آرمان‌هایی داشت. انقلاب نیامده بود که برای مردم ایران پاسخ‌گویی کند. انقلاب، انقلاب خود مردم بود. مردم برای تحقق آرمان‌هایی انقلاب کردند. این آرمان‌ها عبارت بود از ساختن یک ایران آباد و آزاد، داشتن مردم آگاه و برخوردار از عدالت اجتماعی، نجات از وابستگی و عقب‌ماندگی علمی و استبداد و قهری که آن روز بر این مملکت حکم فرما بود» (جلسه پرسش و پاسخ دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر در تاریخ ۱۳۷۹/۱۲/۲۲).

عدالت

از عدالت هم به‌عنوان یکی از هدف‌های اصلی یاد شده است: «عدالت در صدر هدف‌های اولیه همه بعثت‌های الهی است و در جمهوری اسلامی نیز دارای همان شأن و جایگاه است. این، کلمه‌ای مقدس در همه زمان‌ها و سرزمین‌هاست و به‌صورت کامل، جز در حکومت حضرت ولی عصر (ارواح‌نافداه) میسر نخواهد شد، ولی به‌صورت نسبی، همه جا و همه وقت ممکن و فریضه‌ای بر عهده همه به‌ویژه حاکمان و قدرتمندان است» (بیانیه گام دوم انقلاب در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

در بیانات مقام معظم رهبری واژه عدالت یکی از کلمات پرتکرار است: «آرمان‌های نظام اسلامی که در حقیقت آرمان‌های اسلامی است یک منظومه‌ای است، یک مجموعه‌ای است، مراتب مختلفی هم دارد. بعضی از اینها اهداف غایی‌تر و نهایی‌ترند، بعضی‌ها اهداف کوتاه‌مدت‌اند، اما جزو آرمان‌هایند؛ همه اینها را باید دنبال کرد. مثلاً فرض بفرمایید جامعه

عدالانه و عادل و پیشرفته و معنوی با این خصوصیات خب، يك آرمان است؛ جزو آرمان‌های درجه‌یک و جزو برترین آرمان‌هاست» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با دانشجویان در تاریخ ۱۳۹۲/۵/۶). «عدالت، شعار اصلی و هدف بزرگ انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی بوده و هست (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم تنفیذ حکم ریاست جمهوری در تاریخ ۱۳۸۴/۵/۱۲). «در مورد اقتصاد اعتقاد ما این است که پیشرفت اقتصاد کشور، باید همراه با عدالت باشد. ما اقتصاد منهای عدالت را قبول نداریم؛ یعنی انقلاب قبول ندارد؛ نظام جمهوری اسلامی قبول ندارد. باید مراقبت بکنید که فاصله طبقاتی پیش نیاید؛ فقرا پامال نشوند. اینها جزو مسائل اساسی در برنامه‌ریزی‌های کلان اقتصادی ماست، که بعد به اقتصاد مقاومتی اشاره خواهم کرد. همین مسئله عدالت و تأمین حداقل‌ها در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی دیده شده» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با رئیس‌جمهور و اعضای هیئت‌دولت در تاریخ ۱۳۹۴/۶/۴). «بنده بارها عرض کرده‌ام در جلسات خصوصی با بعضی از شماها در طول این سال‌ها معتقد نیستم به پیشرفت بدون عدالت. ما این دهه را اسم گذاشتیم به «دهه پیشرفت و عدالت». پیشرفت بدون عدالت همان نتیجه‌ای را خواهد داد که شما از تمدن پر جلوه غرب امروز دارید مشاهده می‌کنید. ثروت و قدرت و علم و فناوری، بیشتر از آن چیزی که اینها دارند برای این دوره تصور نمی‌شده؛ اینها حداکثر را دارند، اما درعین حال شما ملاحظه کنید آنجا عدالت وجود ندارد (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت‌دولت در تاریخ ۱۳۹۲/۶/۶).

اقتصاد قوی، اقتصاد مستقل

در سرفصل اقتصادی بیانیه تأکید شده است که هرچند اقتصاد به‌عنوان هدف جامعه اسلامی نیست، وسیله‌ای است که بدون آن نمی‌توان به هدف‌ها رسید: «اقتصاد یک نقطه کلیدی تعیین‌کننده است. اقتصاد قوی، نقطه قوت و عامل مهم سلطه‌ناپذیری و نفوذناپذیری کشور است و اقتصاد ضعیف، نقطه ضعف و زمینه‌ساز نفوذ و سلطه و دخالت دشمنان است. فقر و غنا در مادیات و معنویات بشر اثر می‌گذارد. اقتصاد البته هدف جامعه اسلامی نیست، اما وسیله‌ای است که بدون آن نمی‌توان به هدف‌ها رسید. تأکید بر تقویت اقتصاد مستقل کشور که مبتنی بر تولید انبوه و باکیفیت و توزیع عدالت‌محور و مصرف به‌اندازه و بی‌اسراف

و مناسبات مدیریتی خردمندانه است و در سال‌های اخیر از سوی این جانب بارها تکرار و بر آن تأکید شده، به‌خاطر همین تأثیر شگرفی است که اقتصاد می‌تواند بر زندگی امروز و فردای جامعه بگذارد» (بیانیه گام دوم انقلاب در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

اقتصاد قوی، نقطه قوت و عامل مهم سلطه‌ناپذیری و نفوذناپذیری است. همچنین بر اقتصاد مستقل به‌عنوان اهداف واسطه‌ای در این سرفصل تأکید شده است: «نیاز ما اقتصاد قوی، تولید قوی، همراه با مدیریت قوی است؛ نیازمان این است: یک اقتصاد قوی و مطمئن و متکی به خود که دستمان به سمت دیگران دراز نباشد. بتوانیم انتخاب کنیم، بتوانیم حرکت کنیم، بتوانیم اقدام کنیم، بتوانیم روی قیمت نفت اثر بگذاریم، پول ملی را ارزشمند کنیم، قدرت خرید مردم را بالا ببریم. بدون یک اقتصاد قوی این‌جوری، نه به یک عزت مستمری خواهیم رسید، نه به یک امنیت مستمری خواهیم رسید. این چیزها را باید تأمین کنیم. اهمیت اقتصاد این است» (بیانات امام خامنه‌ای در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی در تاریخ ۱۳۹۶/۱/۱). «کشوری که اقتصاد قوی داشته باشد، پولش هم ارزش پیدا می‌کند، مسئولیتش هم ارزش پیدا می‌کند، مردمش هم اعتبار پیدا می‌کنند و دیگر نمی‌شود بر اینها تحمیل کرد» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با مردم قم در تاریخ ۱۳۹۵/۱۰/۱۹).

مروری بر سابقه بیانات رهبر در خصوص کلمات سلطه‌ناپذیری و نفوذناپذیری و اقتصاد مستقل

«نظام سلطه یعنی نظامی که بر پایه رابطه سلطه‌گر و سلطه‌پذیر بنا شده؛ یعنی کشورهای دنیا یا مجموعه‌های بشری دنیا تقسیم می‌شوند به سلطه‌گر و سلطه‌پذیر. آن اتفاقی که امروز در دنیا افتاده [این است]: یک عده‌ای سلطه‌گرند، یک عده سلطه‌پذیرند. دعوای با ایران هم سر همین است. این را بدانید. دعوای با جمهوری اسلامی این است که این نظام سلطه‌گر و سلطه‌پذیر را نپذیرفته. سلطه‌گر که نیست، خودش را از سلطه‌پذیری هم بیرون آورده و پای این حرف ایستاده. اگر ایران موفق شد و پیشرفت پیدا کرد، پیشرفت علمی، پیشرفت صنعتی، پیشرفت اقتصادی، پیشرفت اجتماعی، گسترش نفوذ منطقه‌ای و جهانی، نشان داده می‌شود به ملت‌ها که می‌توان سلطه‌پذیر نبود و روی پای خود ایستاد و پیشرفت کرد. نمی‌خواهند این اتفاق بیفتد. همه دعوها سر این است. بقیه حرف‌ها بهانه است» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با جمعی از دانشجویان در تاریخ ۱۳۹۴/۴/۲۰).

«دشمنان اسلام پیوسته در حال پنجه انداختن بر روی نظام مقدس اسلامی هستند تا بلکه بتوانند این سد عظیم را متزلزل و نفوذپذیر کنند. استکبار غربی و فرهنگ منحط جاهلی و طاغوتی، در طول قرن‌ها بر همه منابع اقتصادی، فرهنگی، انسانی و سیاسی عالم چنگ انداخته است و در چنین شرایطی آنها اسلام واقعی و متکی بر قرآن را مانع و سد مهمی در برابر عظمت ظاهری و پوشالی خود می‌دانند. بنابراین برای مقابله با پنجه‌افکنی‌ها و حیل‌گری‌های مستمر دشمن، باید مقدّم بر همه در جبهه خودسازی و سپس در جبهه فرهنگی و سیاسی حرکت و تلاش کرد و در این راه امام حسین (ع) را الگو و سرمشق قرار داد» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با فرماندهان و جمع کثیری از نیروهای سپاه با فرمانده کل قوا در تاریخ ۱۳۷۵/۹/۲۴).

«استقلال اقتصادی یعنی ملت و کشور در تلاش اقتصادی خود روی پای خود بایستد و به کسی احتیاج نداشته باشد. معنایش این نیست که ملتی که استقلال اقتصادی دارد با هیچ‌کس در دنیا دادوستد نمی‌کند؛ نه. دادوستد دلیل ضعف نیست. چیزی را خریدن، چیزی را فروختن، معامله کردن، گفت‌وگوی تجاری کردن، اینها دلیل ضعف نیست. اما باید طوری باشد که یک ملت اولاً نیازهای اصلی خودش را بتواند خودش فراهم کند؛ ثانیاً در معادلات اقتصادی دنیا و مبادلات جهانی وزنه‌ای باشد. نتواند او را به‌آسانی کنار بگذارند؛ نتواند او را به‌آسانی محاصره کنند؛ نتواند او را به‌آسانی فرودهند و هرچه می‌خواهند به او املا کنند. امروز کشورهایی که از لحاظ اقتصادی پیشرفته هستند و قدرتی دارند و متأسفانه استعمار و استکبار دنیا را هم در اختیار دارند و دنبال می‌کنند اگر بخواهند با کشوری کالایی را مبادله کنند و دادوستد و همکاری داشته باشند، مواردی را به آن کشور تحمیل می‌کنند. اقتصاد مستقل یک کشور، یعنی آن چیزی که کشور لازم دارد، در داخل کشور قابل تأمین باشد؛ کارخانه‌های کشور همه کار کنند و کارگران کشور کار را وظیفه انسانی و دینی و وجدانی خودشان بدانند. کارگر هم فقط کسی نیست که در کارخانه است؛ هرکس که یک کار مفید در این مملکت انجام می‌دهد یک کارگر است. یک نویسنده، یک هنرمند، یک معلم، یک مبتکر و یک محقق، اینها هم کارگرند» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با جمعی از کارگران و معلمان در تاریخ ۱۳۷۲/۲/۱۵).

مسئله استقلال را اینجا می‌شود فهمید. استقلال یعنی یک کشوری مداخله‌گر را بشناسد، با آن مقابله کند و در مقابل آن بایستد. استقلال به معنای بد اخلاقی کردن با همه دنیا نیست؛ استقلال به معنای مقابله با آن قدرتی است که می‌خواهد مداخله کند، می‌خواهد دستور بدهد، می‌خواهد حیثیت و شرف یک ملت را برای منافع خود خرج کند. این معنای استقلال است. دشمن استقلال یک ملت کیست؟ قدرت‌های خارجی، قدرت‌های مداخله‌گر. آنها هستند که از حس استقلال در یک کشور واهمه دارند، می‌هراسند و سعی می‌کنند این حس را در ملت، در رهروان و در رهبران و در پیشروان ملت تضعیف کنند. لذا دستگاه‌های تبلیغاتی اینها به کار می‌افتند برای اینکه ملت‌ها را از استقلال روگردان کنند؛ این جور تبلیغ می‌کنند که استقلال سیاسی کشورها یا استقلال فرهنگی و اقتصادی کشورها با پیشرفت کشورها منافات دارد. می‌شنوید این حرف‌ها را. آن کسانی که با تبلیغات جهانی آشنایی دارند می‌شنوند. در دنیا به‌عنوان اتاق‌های فکر، به‌عنوان حرف‌های فیلسوفانه، این مطالب را پخش می‌کنند، کسانی هم در داخل کشورها از جمله داخل کشور ما همین حرف‌ها را از طرف آنها منتشر می‌کنند، که یک کشوری اگر بخواهد در مجموعه کشورهای پیشرفته دنیا قرار بگیرد، چاره‌ای ندارد جز اینکه از میل استقلال‌خواهی فروبکاهد، میل به استقلال را در خود کم کند؛ و الا باهم نمی‌سازد که یک کشوری بخواهد مستقل باشد، بخواهد صرفاً بر روی منافع خود تکیه بکند، و درعین حال جزو منظومه پیشرفت جهانی هم قرار بگیرد. خب، این حرف، حرف کاملاً غلط و ساخته‌وپرداخته کسانی است که با استقلال کشورها مخالف‌اند. امید و هدف قدرتمندان مداخله‌گر این است که در داخل کشورها بتوانند با دخالت در امور کشورها منافع خودشان را تأمین کنند. اگر منافع آن ملت‌ها از بین رفت و پای مال هم شد، اهمیتی برایشان ندارد. اصرارشان بر این است [که] دخالت کنند؛ کما اینکه در رژیم طاغوت [هم] همین بود: با چه کسی رابطه داشته باشید، با چه کسی رابطه نداشته باشید، نفت را به چه کسی بفروشید، چقدر بفروشید، چه جوری مصرف کنید، چه کسی در فلان مسئولیت حساس سر کار بیاید، چه کسی نیاید؛ در این چیزها دخالت‌های صریح می‌کردند. این کشور می‌شود یک دستگاهی، یک وسیله‌ای برای منافع آنها و منافع ملی به‌کلی فراموش می‌شود. هدف مدیران و اداره‌کنندگان کشور دیگر منافع ملی نیست؛ تأمین منافع مداخله‌گران است. استقلال این رَوَند غلط و خائنانه را قطع می‌کند؛ جلو این را می‌گیرد. معنای استقلال

برای یک کشور این است. استقلال به معنای قهر کردن با کشورها نیست؛ به معنای ایجاد کردن سدی در مقابل نفوذ کشورهاست که نتوانند منافع آن کشور را، منافع [آن] ملت را تحت الشعاع منافع خودشان قرار بدهند. این معنای استقلال است و این مهم‌ترین هدف برای یک کشور است (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش در تاریخ ۱۳۹۲/۱۱/۱۹).

در قانون اساسی هم نفی هرگونه ستمگری و ستم‌کشی و سلطه‌گری و سلطه‌پذیری و همچنین قسط و عدل و استقلال سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی به‌عنوان بخشی از اهداف در اصل دوم آمده است. لذا اهداف راهبردی بیانیه گام دوم شامل این موارد می‌شود: عدالت؛ ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (ارواح‌نفاذه)؛ خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی؛ جهاد؛ بزرگ برای ساختن ایران اسلامی بزرگ؛ اقتصاد قوی، اقتصاد مستقل.

تجارب و مدیریت اقتصادی

«برای برداشتن گام‌های استوار در آینده، باید گذشته را درست شناخت و از تجربه‌ها درس گرفت. اگر از این راهبرد غفلت شود، دروغ‌ها به جای حقیقت خواهند نشست و آینده مورد تهدیدهای ناشناخته قرار خواهد گرفت. دشمنان انقلاب با انگیزه‌ای قوی، تحریف و دروغ‌پردازی درباره گذشته و حتی زمان حال را دنبال می‌کنند و از پول و همه ابزارها برای آن بهره می‌گیرند. رهنمان فکر و عقیده و آگاهی بسیارند. حقیقت را از دشمن و پیاده‌نظامش نمی‌توان شنید» (بیانیه گام دوم انقلاب در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

«اگر از تجربه‌ها درس نگرفتیم، قطعاً ضرر خواهیم کرد. باید تجربه‌ها را در مقابل چشم خودمان بگذاریم، ملاحظه کنیم و از این تجربه‌ها درس بگیریم» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با مسئولان نظام در تاریخ ۱۳۹۷/۳/۲).

تجارب مثبت

«محصول تلاش چهل ساله اکنون برابر چشم ماست: کشور و ملتی مستقل، آزاد، مقتدر، باعزت، متدین، پیشرفته در علم، انباشته از تجربه‌هایی گران‌بها، مطمئن و امیدوار، دارای

تأثیر اساسی در منطقه و دارای منطق قوی در مسائل جهانی، رکورددار در شتاب پیشرفت‌های علمی، رکورددار در رسیدن به رتبه‌های بالا در دانش‌ها و فناوری‌های مهم از قبیل هسته‌ای و سلول‌های بنیادی و نانو و هوافضا و امثال آن، سرآمد در گسترش خدمات اجتماعی، سرآمد در انگیزه‌های جهادی میان جوانان، سرآمد در جمعیت جوان کارآمد، و بسی ویژگی‌های افتخارآمیز دیگر که همگی محصول انقلاب و نتیجه جهت‌گیری‌های انقلابی و جهادی است. ... هزاران شرکت دانش‌بنیان، هزاران طرح زیرساختی و ضروری برای کشور در حوزه‌های عمران و حمل‌ونقل و صنعت و نیرو و معدن و سلامت و کشاورزی و آب و غیره، میلیون‌ها تحصیل‌کرده دانشگاهی یا در حال تحصیل، هزاران واحد دانشگاهی در سراسر کشور، ده‌ها طرح بزرگ از قبیل چرخه سوخت هسته‌ای، سلول‌های بنیادی، فناوری نانو، زیست‌فناوری و غیره با رتبه‌های نخستین در کل جهان، شصت برابر شدن صادرات غیرنفتی، نزدیک به ده برابر شدن واحدهای صنعتی، ده‌ها برابر شدن صنایع از نظر کیفی، تبدیل صنعت مونتاژ به فناوری بومی، برجستگی محسوس در رشته‌های گوناگون مهندسی از جمله در صنایع دفاعی، درخشش در رشته‌های مهم و حساس پزشکی و جایگاه مرجعیت در آن و ده‌ها نمونه دیگر از پیشرفت، محصول آن روحیه و آن حضور و آن احساس جمعی است که انقلاب برای کشور به‌ارمغان آورد. ایران پیش از انقلاب، در تولید علم و فناوری صفر بود: در صنعت به‌جز مونتاژ و در علم به‌جز ترجمه هنری نداشت» (بیانیه گام دوم انقلاب در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

«امروز وقتی به جمهوری اسلامی نگاه می‌کنند، [می‌بینند] نسل دوم و سوم انقلاب در این کشور دارای چند میلیون دانشجو، چندین هزار طلبه علوم دینی فاضل، چندین هزار پژوهشگر و محقق، چندده هزار استاد دانشگاه و حوزه، هزاران نخبه علمی و فکری که بعضی از آنها در عرصه بین‌المللی نام‌آور و شناخته‌شده‌اند، هزاران فعال و نخبه سیاسی و فرهنگی و تولیدی و اقتصادی. واقعیت جامعه ما امروز این است. جمهوری اسلامی در میدان علم و فناوری، با وجود همه این تحریم‌ها، ماهواره به فضا می‌فرستد، موجود زنده به فضا می‌فرستد و برمی‌گرداند، انرژی هسته‌ای تولید می‌کند، در بسیاری از دانش‌های نوپدید جزو ده کشور اول دنیا قرار می‌گیرد، شتاب پیشرفت علم در جمهوری اسلامی از سوی مراکز مسئول این کار در دنیا سیزده برابر متوسط دنیا اعلام می‌شود، خدمات علمی و فنی به کشورهای مختلف صادر می‌کند» (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم بیست‌وپنجمین سالگرد رحلت امام خمینی؛

در تاریخ ۱۳۹۳/۳/۱۴. «خیلی روشن است برای همه ناظران بین‌المللی که ایران امروز با ایرانِ چهل سال قبل، از زمین تا آسمان فرق کرده است. ما یک کشور و ملت درجه‌چند و عقب‌افتاده و محکومِ اوامرِ این و آن بودیم؛ [اما] امروز یک کشور اثرگذار، متنفذ و مشغول حرکت در جاده اقتدار [هستیم]: اقتدار علمی، اقتدار سیاسی؛ و داریم حرکت می‌کنیم. این کاملاً محسوس است» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با نخبگان جوان علمی در تاریخ ۱۳۹۶/۷/۲۶). «اخیراً من شنیدم که بعضی‌ها دائم می‌نویسند، می‌گویند و پیشرفت‌های علمی کشور را که مورد تأیید دستگاه‌های بین‌المللی است انکار می‌کنند. بنده صددرصد این حرف را رد می‌کنم؛ صددرصد رد می‌کنم. نخیر. پیشرفت‌های علمی کشور پیشرفت‌های واقعی است و آن‌طور که بعضی ادعا می‌کنند، پیشرفت‌های حبابی نیست. ما در نانو، پیشرفت کرده‌ایم، در سلول‌های بنیادی پیشرفت کرده‌ایم، در هسته‌ای پیشرفت کرده‌ایم، در زیست‌فناوری پیشرفت کرده‌ایم، در بخش‌های مختلفی از پزشکی پیشرفت کرده‌ایم، در بسیاری از بخش‌های گوناگون پیشرفت کرده‌ایم. این پیشرفت‌ها واقعی است و وجود دارد» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها در تاریخ ۱۳۹۷/۳/۲۰). «در چهل سال گذشته عملکرد مسئولان در تأمین امنیت و ثبات، علم و فناوری، زیرساخت‌ها (همچون راه‌های ارتباطی، ساخت سدها، نیروگاه‌ها و بنادر) صادرات غیرنفتی، سرانه ناخالص ملی و توسعه اجتماعی، بسیار خوب بوده است و آمارهای خرسندکننده‌ای وجود دارد؛ اما دشمنان تلاش دارند در تبلیغات خود این واقعیات را کتمان کنند تا دل‌های مردم نسبت به انقلاب و نظام بدبین شود» (بیانات امام خامنه‌ای در حرم مطهر رضوی در تاریخ ۱۳۹۷/۱/۱). «من البته نمی‌خواهم بزرگ‌نمایی کنم؛ نمی‌خواهم مبالغه کنم. ما از صفر شروع کردیم. راهی را که دیگران در طول ۱۰۰ سال، ۱۵۰ سال یا بیشتر رفتند، بنده مدعی نیستم که ما در طول چهل سال توانستیم برویم؛ اما مدعی‌ام که در طول این چهل سال مرتباً جلو رفتیم، مرتباً پیشرفت کردیم، مرتباً قوی شدیم. حرکت چهل‌ساله جمهوری اسلامی این را به‌روشنی اثبات می‌کند. ما یک حرکت جدی استقلال‌صنعتی و استقلال سیاسی را در کشورمان شاهدیم» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با دانش‌آموزان و دانشجویان در تاریخ ۱۳۹۷/۸/۱۲).

نگاهی به آمارهای جهانی در خصوص رتبه علمی جمهوری اسلامی ایران در بین کشورهای اسلامی و جهان در قلمروهای پژوهشی مهندسی، شیمی و علم مواد و پزشکی، نشان از جایگاه برتر کشور دارد. جداول ۱ و ۲ نمونه‌ای از این پیشرفت‌ها را نشان می‌دهند.

جدول ۱: جایگاه علمی ایران در آی.اس.آی. (دی ۱۳۹۸) (پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC))^۱

رتبه	رتبه	رتبه	رتبه	رتبه	رتبه	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	
۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	تعداد	
۱۶	۱۶	۱۸	۱۹	۲۱	۵۵۵۱۳	۵۴۲۵۸	۴۹۳۵۵	۴۲۰۷۳	۳۴۰۰۳	تولید علم در جهان	
۱	۱	۲	۲	۲	۵۵۵۱۳	۵۴۲۵۸	۴۹۳۵۵	۴۲۰۷۳	۳۴۰۰۳	تولید علم در کشورهای اسلامی	
۱۷	۱۹	۲۰	۲۰	۲۲	۱۵۴۱۵۸	۲۷۰۶۵۶	۳۵۲۸۲۱	۲۷۶۷۰۴	۴۰۵۲۴۱	استنادات	
۳۳	۲۷	۰	۰	۰	۳۳	۱۵	۰	۰	۰	مقالات داغ	
۲۲	۲۳	۲۶	۳۲	۳۳	۴۳۴	۳۵۰	۲۸۰	۳۰۱	۱۶۱	مقالات پراستناد	
۲۲	۲۳	۲۶	۳۲	۳۳	۴۳۵	۳۵۰	۲۸۰	۳۰۱	۱۶۱	مقالات برتر	
۳۱	۳۴	۳۵	۳۵	۳۶	۱۸۸۱	۱۴۴۶	۱۰۹۶	۸۱۶	۶۱۵	مقالات برتر (تجمعی)	
۳۸	۳۷	۳۶	۳۱	۲۹	۳۲۰۵	۴۱۱۶	۴۳۵۹	۴۹۴۵	۵۱۱۲	مقالات کنفرانس	
۲۸	۳۰	۳۵	۳۶	۳۵	۱۳۷۶۵	۱۲۰۵۱	۱۰۲۲۰	۸۸۰۷	۸۲۲۸	دیپلماسی علمی	
					مهندسی، شیمی و علم مواد	مهندسی، شیمی و علم مواد	مهندسی، شیمی و علم مواد	مهندسی، شیمی و علم مواد	مهندسی، شیمی و علم مواد	مهندسی، شیمی و علم مواد	قلمروهای پژوهشی برتر

جدول ۲: جایگاه علمی ایران در Scopus (دی ۱۳۹۸) (پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC))

رتبه	رتبه	رتبه	رتبه	رتبه	رتبه	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	
۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	تعداد	
۱۶	۱۶	۱۶	۱۷	۱۶	۵۹۸۵۰	۵۶۱۰۵	۵۲۷۹۵	۴۵۵۲۴	۴۵۷۱۵	تولید علم در جهان	
۱	۱	۱	۱	۱	۵۹۸۵۰	۵۶۱۰۵	۵۲۷۹۵	۴۵۵۲۴	۴۵۷۱۵	تولید علم در کشورهای اسلامی	
۱۶	۱۷	۱۹	۱۹	۱۹	۴۲۶۳۶	۱۵۸۷۰۰	۲۶۸۲۲۲	۳۱۹۷۶۵	۳۸۰۰۶۱	استنادات	
۳۱	۳۱	۳۱	۳۳	۲۸	۳۴۱۰	۳۶۴۲	۳۶۰۶	۳۰۱۰	۳۶۸۴	مقالات کنفرانس	
					مهندسی، پزشکی و علم مواد	مهندسی، پزشکی و فیزیک و نجوم	مهندسی، پزشکی و شیمی	مهندسی، پزشکی و شیمی	مهندسی، پزشکی و شیمی	پزشکی، مهندسی و شیمی	قلمروهای پژوهشی برتر

رتبه اول رشد علمی در جهان

جمهوری اسلامی ایران در سال ۲۰۱۷ در بین ۲۵ کشور برتر تولیدکننده علم دنیا، با رشد ۹/۸ درصد، رتبه اول رشد علمی را کسب کرد. سهم ایران در توسعه فناوری‌های جدید مانند بیو، نانو، علوم شناختی، انرژی‌های تجدیدپذیر، هوافضا، میکروالکترونیک و سلول‌های بنیادی به‌طور شایان توجهی افزایش یافته است. ایران اکنون در حدود ۷/۵ درصد از علم نانو جهان را در اختیار خود دارد.

جمهوری اسلامی ایران در طول سال‌های اخیر در فهرست پنج کشور نوظهور فضایی دنیا جای گرفته است. این امر از آن جهت مهم و دارای جنبه استراتژیک است که ماهواره‌ها در دنیای امروز کارکردهای انکارناپذیر و پیش‌برنده‌ای دارند و مجموعه وسیعی از امکانات را در اختیار بشر قرار می‌دهند. امروزه در دنیا ماهواره‌ها «چشم سوم بشر» هستند و کشورهایی که از این صنعت بی‌بهره‌اند «کشورهای کور» نامیده می‌شوند.

تعداد شرکت‌های دانش‌بنیان در دی‌ماه سال ۱۳۹۸، ۴۷۶۲ شرکت است که به تفکیک حوزه فناوری طبق جدول ۳ هستند:

جدول ۳: تعداد شرکت‌های دانش‌بنیان به تفکیک حوزه فناوری (کارگروه ارزیابی و تشخیص صلاحیت شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری)^۱

ردیف	حوزه فناوری	تعداد شرکت
۱	فناوری زیستی، کشاورزی و صنایع غذایی	۲۱۴
۲	دارو و فراورده‌های پیشرفته حوزه تشخیص و درمان (سنتتیک، گیاهی-طبیعی، سلولی و مهندسی بافت و بیوتکنولوژی)	۲۹۷
۳	مواد پیشرفته و محصولات مبتنی بر فناوری‌های شیمیایی	۵۷۲
۴	ماشین‌آلات و تجهیزات پیشرفته	۱۱۰۳
۵	وسایل، ملزومات و تجهیزات پزشکی	۱۷۲
۶	سخت‌افزارهای برق و الکترونیک، لیزر و فوتونیک	۹۸۰
۷	فناوری اطلاعات و ارتباطات و نرم‌افزارهای رایانه‌ای	۱۲۷۷
۸	خدمات تجاری‌سازی	۱۴۷

تجارب منفی

«بی توجهی به شعارهای انقلاب و غفلت از جریان انقلابی در برهه‌هایی از تاریخ چهل ساله بسیاری از این ظرفیت‌ها با غفلت دست‌اندرکاران تاکنون بی‌استفاده یا کم‌استفاده مانده است» (بیانیه گام دوم انقلاب در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

علاوه بر مروری بر تجارب مثبت و منفی دست‌اندرکاران از دیدگاه رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم، ارزیابی عملکرد اقتصادی برنامه‌های توسعه از منظر تحقق اهداف سند چشم‌انداز و سیاست‌های کلی برنامه‌ها می‌تواند معیاری برای ارزیابی عملکرد مدیریت کلان نظام در گام اول انقلاب باشد.

شقایق آذر (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با تحلیل عملکرد برنامه‌های پنج‌ساله توسعه ایران، به ارزیابی تحقق اهداف کلان اقتصادی سند چشم‌انداز می‌پردازد. با توجه به بحث‌های متعدد صورت گرفته در مجمع تشخیص مصلحت نظام، مهم‌ترین اهداف کلان اقتصادی برای این سند در نظر گرفته شده است:

- قرار گرفتن ایران در زمره ده اقتصاد برتر جهان در سال ۲۰۲۵ میلادی (۱۴۰۴ هجری شمسی)؛

- دستیابی به جایگاه اول اقتصادی در منطقه با تحقق تولید ناخالص داخلی دوهزارمیلیارددلاری در افق ۲۰۲۵ میلادی (۱۴۰۴ هجری شمسی)؛

- بهبود وضعیت رفاهی جامعه و افزایش درآمد سرانه هر ایرانی به قدرت برابری خرید به سی هزار دلار در سال؛

- کاهش شکاف طبقاتی با تحقق ضریب جینی کمتر از ۳۵ درصد؛

- کاهش نرخ تورم و تحقق تورم تک‌رقمی پایدار؛

- کاهش نرخ بیکاری و تحقق نرخ بیکاری تک‌رقمی پایدار؛

- ارتقای شاخص توسعه انسانی ایران و قرار گرفتن در زمره کشورهای شاخص توسعه انسانی بالا؛

- دستیابی به قدرت اول علم و فناوری در منطقه؛

- افزایش نسبت درآمدهای مالیاتی (درصدی از تولید) و افزایش صادرات کالا و خدمات (درصدی از تولید).

از این رو سیاست‌ها، اهداف و عملکرد اقتصادی برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب اسلامی بر اساس محورهای شش‌گانه اصلی تولید ملی و رفاه جامعه، شاخص‌های پولی و قیمت‌ها، بازار کار، اشتغال و بهره‌وری، عدالت، فقرزدایی و به دور بودن از تبعیض و نابرابری، جهانی شدن اقتصاد، پیوندهای جهانی و تجارت خارجی، دولت و ساختار اقتصادی، از دو منظر تحلیل توصیفی و کیفی و تحلیل مقایسه‌ای بر اساس تولید شاخص‌های ترکیبی ارزیابی می‌شود.

جدول ۴: عملکرد برنامه‌های پنج‌ساله توسعه در محورهای اصلی به روش فاصله از مرجع

(شقایق شهری، ۱۳۹۷ و یافته‌های محقق)

محورهای کلی شش‌گانه	برنامه اول	برنامه دوم	برنامه سوم	برنامه چهارم	برنامه پنجم	تحقق متوسط برنامه‌ها
تولید ملی و رفاه جامعه	۷۲،۵۲	۶۵،۲۳	۷۰،۵۱	۶۴،۹۹	۵۸،۸۲	۶۶،۴۱
شاخص‌های پولی و قیمت‌ها	۵۶،۶۲	۴۹،۲۹	۶۷،۴۱	۵۰،۸۷	۴۸،۸۲	۵۴،۶۰
بازار کار، اشتغال و بهره‌وری	۵۹،۷۲	۶۲،۸۹	۶۶،۵۳	۴۶،۱۷	۵۲،۱۲	۵۷،۴۹
عدالت، فقرزدایی و به دور بودن از تبعیض و نابرابری	۶۷،۶۲	۶۰،۲۳	۷۰،۵۱	۷۸،۹۹	۷۱،۵۲	۶۹،۷۷
جهانی شدن اقتصاد، پیوندهای جهانی و تجارت خارجی	۵۲،۱۲	۵۵،۸۷	۵۷،۶۳	۴۸،۸۵	۶۱،۳۴	۵۵،۱۶
دولت و ساختار اقتصادی	۶۱،۱۲	۵۶،۱۷	۵۹،۸۳	۴۹،۶۵	۵۰،۶۴	۵۵،۴۸

جدول ۴ در خصوص تجربه مدیریتی کلان اقتصادی نشان می‌دهد که محور عدالت، فقرزدایی و به دور بودن از تبعیض و نابرابری در تحقق اهداف و عملکرد اقتصادی برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب اسلامی از موفقیت بالاتری نسبت به سایر محورها برخوردار بوده است؛ هرچند به صورت کامل این اهداف محقق نشده است. محور شاخص‌های پولی و قیمت‌ها نیز از نظر رتبه و درصد کمترین میزان موفقیت را دارد.

ظرفیت‌ها و فرصت‌ها

ظرفیت‌ها

«مهم‌ترین ظرفیت امیدبخش کشور، نیروی انسانی مستعد و کارآمد با زیربنای عمیق و اصیل ایمانی و دینی است. جمعیت جوان زیر چهل سال که بخش مهمی از آن نتیجه موج جمعیتی ایجادشده در دهه شصت است، فرصت ارزشمندی برای کشور است. ۳۶ میلیون نفر در سنین میانه پانزده و چهل سالگی، نزدیک به چهارده میلیون نفر دارای تحصیلات عالی، رتبه دوم جهان در دانش‌آموختگان علوم و مهندسی، انبوه جوانانی که با روحیه انقلابی رشد کرده و آماده تلاش جهادی برای کشورند، و جمع چشمگیر جوانان محقق و اندیشمندی که به آفرینش‌های علمی و فرهنگی و صنعتی و غیره اشتغال دارند، اینها ثروت عظیمی برای کشور است که هیچ اندوخته مادی با آن مقایسه نمی‌تواند شد» (بیانیه گام دوم انقلاب در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

«آنچه که خیلی مهم است، ظرفیت‌های موجود در جامعه است. ما در همه زمینه‌ها مثل یک معدن استخراج‌نشده یا نیمه‌استخراج‌شده هستیم. اهل فن و متخصصین و کارشناسان در همه زمینه‌ها مثل زمینه‌های اقتصادی، زمینه‌های فنی، زمینه‌های علمی به ما می‌گویند ظرفیت‌های کشور ظرفیت‌های بی‌نظیری است. دوستانی که اهل هر رشته‌ای، هر بخشی از کارهای مهم جامعه هستند و با مسائل آشنايند، آنها در بخش خودشان وقتی گزارش می‌دهند، وقتی مقایسه می‌کنند، وقتی ما را، ملت‌مان را، کشورمان را با خیلی کشورهای دیگر تطبیق می‌کنند، ما را به این نتیجه می‌رسانند که ظرفیت‌های ما خیلی زیاد است. در زمینه اقتصادی ظرفیت کشور خیلی بالاست. در زمینه علمی ظرفیت کشور واقعاً حیرت‌آور است» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با جمعی از مسئولان نظام جمهوری اسلامی در تاریخ ۱۳۸۹/۱/۱۶).

«این کشور دارای ظرفیت‌های فوق‌العاده است. من حالا چند قلم از ظرفیت‌های کشور را عرض می‌کنم. اینها چیزهایی است که آمارهای عجیب و غریب لازم ندارد؛ جلو چشم همه است، همه می‌بینند. یکی از ظرفیت‌های مهم ما ظرفیت نیروی انسانی ماست. نیروی انسانی در کشور ما یکی از بزرگ‌ترین ظرفیت‌های کشور ماست. این یک فرصت بزرگ است. عرض کردیم جمعیت جوان کشور از پانزده سال تا سی سال یک حجم عظیم از ملت ما را تشکیل می‌دهند. این خودش یک ظرفیت است. تعداد ده میلیون دانش‌آموخته دانشگاه‌ها

را داریم؛ ده میلیون از جوان‌های ما در طول این سال‌ها از دانشگاه‌ها فارغ‌التحصیل شدند. همین حالا بیش از چهار میلیون دانشجو داریم که اینها در طول چند سال آینده فارغ‌التحصیل می‌شوند. جوانان عزیز بدانند این چهار میلیونی که می‌گویم ۲۵ برابر تعداد دانشجو در پایان رژیم طاغوت است. جمعیت کشور نسبت به آن موقع شده دو برابر، اما تعداد دانشجو نسبت به آن موقع شده ۲۵ برابر. امروز ما این تعداد دانشجو و فارغ‌التحصیل داریم» (بیانات امام خامنه‌ای در حرم مطهر رضوی در تاریخ ۱۳۹۳/۱/۱).

جدول ۵: تعداد جمعیت جوان زیر چهل سال طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

جمعیت برحسب گروه‌های سنی									
گروه سنی	آبان ۱۳۳۵	آبان ۱۳۴۵	آبان ۱۳۵۵	مهر ۱۳۶۵	آبان ۱۳۷۵	آبان ۱۳۸۵	آبان ۱۳۹۰	۱۳۹۵	
کل جمعیت	۱۸۹۵۴۷۰۴	۲۵۷۸۸۷۲۲	۳۳۷۰۸۷۴۴	۴۹۴۴۵۰۱۰	۵۵۸۳۷۱۶۳	۶۰۰۵۵۴۸۸	۷۰۴۹۵۷۸۲	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۹۹۲۶۲۷۰
۰-۴ سال	۳۳۴۷۶۹۸	۴۵۵۶۰۳۵	۵۴۲۹۷۱۲	۹۰۴۴۸۳۳	۸۱۴۱۲۸۵	۶۱۶۳۰۲۴	۵۴۶۲۹۷۸	۶۳۳۳۵۵۲	۷۰۹۳۰۰۴
۵-۹ سال	۲۸۲۲۹۷۵	۴۲۳۲۸۰۰	۵۲۷۶۵۳۳	۷۵۲۵۸۹۴	۹۰۳۵۴۵۸	۸۴۸۱۸۴۵	۵۵۰۹۰۵۷	۵۶۵۷۷۹۱	۶۴۱۱۲۷۷
۱۰-۱۴ سال	۱۸۲۲۴۸۳	۳۰۹۸۱۰۱	۴۳۰۳۱۱۸	۵۹۰۳۳۰۰	۷۵۴۷۱۳۱	۹۰۸۰۶۷۶	۶۷۰۸۵۹۴	۵۶۷۱۴۳۵	۵۶۸۸۳۸۴
۱۵-۱۹ سال	۱۴۲۰۵۲۴	۲۱۸۰۸۸۷	۳۶۰۰۲۶۵	۵۱۹۲۳۰۲	۵۹۰۸۹۰۳	۷۱۱۵۵۴۷	۸۷۲۶۶۶۱	۶۶۰۷۰۴۳	۵۴۵۸۹۹۷
۲۰-۲۴ سال	۱۴۹۷۱۷۸	۱۷۲۲۶۷۳	۲۷۹۲۲۱۵	۴۱۹۳۷۲۴	۴۹۴۷۲۶۰	۵۲۲۱۹۸۲	۹۰۱۱۴۴۲	۸۴۱۴۴۷۷	۶۳۹۲۸۷۹
۲۵-۲۹ سال	۱۵۱۷۸۰۲	۱۶۹۸۸۸۴	۲۱۱۱۵۵۵	۳۶۵۲۲۹۷	۴۰۰۵۲۷۸	۴۷۰۹۱۵۴	۷۲۲۴۹۵۲	۸۶۷۲۶۵۴	۸۲۰۱۱۳۳
۳۰-۳۴ سال	۱۳۸۶۳۳۳	۱۷۲۲۵۴۶	۱۷۰۶۹۹۷	۲۹۲۷۹۸۳	۳۵۰۴۲۳۰	۳۹۸۰۰۶۶	۵۵۵۳۵۳۱	۶۹۷۱۹۲۴	۸۶۰۰۹۱۳
۳۵-۳۹ سال	۱۰۸۴۶۹۸	۱۴۶۱۴۱۱	۱۶۲۶۶۱۹	۲۱۱۷۲۱۱	۲۸۶۶۶۶۹	۳۵۷۱۷۷۹	۴۹۲۱۱۲۴	۵۵۷۱۰۱۸	۷۰۳۷۵۹۸
جمعیت ۱۵-۴۰ سال	۶۹۰۶۵۷۵	۸۷۸۶۴۰۱	۱۱۸۳۷۶۸۱	۱۸۰۸۴۴۱۷	۲۱۲۳۳۳۳۰	۲۴۵۹۸۵۲۸	۳۵۴۳۷۷۹۰	۳۶۲۳۷۱۳۶	۳۵۶۹۱۵۲۰

بر اساس جدول ۵ تعداد جمعیت جوان بین ۱۵ تا ۴۰ سال، تقریباً ۳۵ میلیون و هفت صد هزار نفر است.

همچنین طبق آمار مرکز آمار ایران، درصد جمعیت دارای تحصیلات عالی ایران طبق سرشماری سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ به شرح جدول ۶ است:

جدول ۶: تعداد جمعیت دارای تحصیلات عالی ایران طی سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵

سال	جمعیت ۶ سال و بیشتر	جمعیت افراد باسواد	درصد جمعیت دارای تحصیلات عالی ایران	جمعیت دارای تحصیلات عالی ایران
۱۳۸۵	۶۳۹۲۰۱۵۷	۵۴۰۸۲۱۸۴	۱۲،۷	۶۸۶۸۴۳۷۳۷
۱۳۹۰	۶۷۶۸۱۸۷۶	۵۷۳۶۱۶۸۲	۱۸،۳	۱۰۴۹۷۱۸۷۸۱
۱۳۹۵	۷۱۵۰۶۳۹۲	۶۲۶۶۶۷۶۰	۲۱،۷	۱۳۵۹۸۶۸۶۹۲

جدول ۶ نشان می‌دهد که علاوه بر افزایش میزان جمعیت دارای تحصیلات عالی در ایران در طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵، میزان درصد این جمعیت نسبت به جمعیت افراد باسواد نیز افزایش یافته است. در سال ۱۳۹۵ تعداد جمعیت دارای تحصیلات عالی ایران حدود سیزده میلیون و شش صد هزار نفر بوده که قطعاً در انتهای سال ۱۳۹۷ (انتشار بیانیه گام دوم) از چهارده میلیون فراتر است.

فرصت‌ها

به جز اینها فرصت‌های مادی کشور نیز فهرستی طولانی را تشکیل می‌دهد که مدیران کارآمد و پُرانگیزه و خردمند می‌توانند با فعال کردنش و بهره‌گیری از آن، درآمدهای ملی را با جهشی نمایان افزایش داده و کشور را ثروتمند و بی‌نیاز و به معنای واقعی دارای اعتمادبه‌نفس کنند و مشکلات کنونی را برطرف نمایند. ایران با دارا بودن یک درصد جمعیت جهان، دارای هفت درصد ذخایر معدنی جهان است. منابع عظیم زیرزمینی، موقعیت استثنایی جغرافیایی میان شرق و غرب و شمال و جنوب، بازار بزرگ ملی، بازار بزرگ منطقه‌ای با داشتن پانزده همسایه با شش صد میلیون جمعیت، سواحل دریایی طولانی، حاصلخیزی زمین با محصولات متنوع کشاورزی و باغی، اقتصاد بزرگ و متنوع، بخش‌هایی از ظرفیت‌های کشور است. بسیاری از ظرفیت‌ها دست‌نخورده مانده است. گفته شده است که ایران از نظر ظرفیت‌های استفاده‌نشده طبیعی و انسانی در رتبه اول جهان است. بی‌شک شما جوانان مؤمن و پُر تلاش خواهید توانست این عیب بزرگ را برطرف کنید. دهه دوم چشم‌انداز باید زمان تمرکز بر بهره‌برداری از دستاوردهای گذشته و نیز ظرفیت‌های استفاده‌نشده باشد و پیشرفت کشور از جمله در بخش تولید و اقتصاد ملی ارتقا یابد (بیانیه گام دوم انقلاب در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

مجموع نفت و گاز ما در دنیا درجه یک است؛ یعنی هیچ کشوری در دنیا به قدر ایران، بر روی هم نفت و گاز ندارد. مجموع نفت و گاز ما از همه کشورهای دنیا — شرق و غرب عالم — بیشتر است. امسال که من دارم با شما حرف می‌زنم، کشفیاتی در مورد گاز شده است که نشان می‌دهد که از آن مقداری که سال گذشته در آمارهای ما بود، از آن مقدار هم منابع گازی ما و ذخیره‌های گازی ما افزایش پیدا کرده است. این وضع نفت و گاز ماست. بیشترین ذخیره منابع انرژی، که همه دنیا روشنی خود، گرمای خود، صنعت خود، رونق

خود را از انرژی دارد، از نفت و گاز دارد، در کشور ماست. علاوه بر این، معادن طلا و معادن فلزات کمیاب در سرتاسر این کشور پراکنده است و وجود دارد. سنگ آهن، سنگ‌های قیمتی، انواع و اقسام فلزهای لازم و اساسی که مادر صنایع محسوب می‌شوند در کشور وجود دارد. ... با پانزده کشور همسایه هستیم که اینها رفت‌وآمد دارند. حمل‌ونقل ترانزیت یکی از فرصت‌های بزرگ کشورهاست. این برای کشور ما هست و در جنوب به دریای آزاد و در شمال به آب‌های محدود منتهی می‌شود. در این همسایه‌های ما در حدود ۳۷۰ میلیون جمعیت زندگی می‌کنند که این مقدار ارتباطات و همسایه‌ها برای رونق اقتصادی یک کشور یک فرصت بسیار بزرگی است. این علاوه بر بازار داخلی خود ماست؛ یک بازار ۷۵ میلیونی که برای هر اقتصادی، یک چنین بازاری، بازار مهمی است (بیانات امام خامنه‌ای در حرم مطهر رضوی در تاریخ ۱۳۹۳/۱/۱).

بر اساس آخرین آمارها، جمعیت ایران حدود ۸۳ میلیون و پانصد هزار نفر است و با نرخ رشد ۱/۳۶ درصد و با ۱/۰۷ درصد جمعیت جهان در رتبه دهم جهانی قرار دارد.^۱ بر پایه برآوردها ایران رتبه نخست گاز طبیعی با ۱۸/۳ درصد گاز جهان و رتبه چهارم نفت جهان با ۱۵۸/۷ میلیارد بشکه نفت شامل ۹/۳ درصد نفت جهان که عمر آنها بیشتر از صد سال برآورد می‌شود است. همچنین ایران هفت درصد معادن جهان را داراست. ارزش معادن ایران صد میلیارد دلار برآورد شده است که در صورت سرمایه‌گذاری، این عدد افزایش می‌یابد.^۲

چالش‌ها

ولی عملکردهای ضعیف اقتصاد کشور را از بیرون و درون دچار چالش ساخته است.

- بیرونی

چالش بیرونی تحریم و وسوسه‌های دشمن است که در صورت اصلاح مشکل درونی، کم‌اثر و حتی بی‌اثر خواهد شد (بیانیه گام دوم انقلاب در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

حقیقت قضیه عبارت است از همین که دشمنان ملت ایران و دشمنان ایران اسلامی از خصوصیت انقلابیگری و اهما دارند و نگران‌اند. در همین اواخر، در چند ماه قبل از این، یک سیاست‌مدار امریکایی گفت ایران به‌خاطر انقلاب اسلامی تحریم است. اصل تحریم

مربوط به انقلاب ۱۹۷۹ یعنی انقلاب سال ۵۷ است. این یک حقیقت است. ... در تحریم هم مقصود آنها یک هدف اقتصادی بود. تحریم هم که کردند ما را خود امریکایی‌ها تصریح کردند که این تحریم برای فلج کردن اقتصاد ایران است (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم بیست‌وهفتمین سالگرد رحلت امام خمینی؛ در تاریخ ۱۳۹۵/۳/۱۴).

دشمن احساس کرده است که با ابزار تحریم می‌تواند بر ملت ایران فشار بیاورد. دشمن این را احساس کرده است. پس آنچه در مقابل ما امروز وجود دارد عمدتاً عبارت است از تحریم (بیانات امام خامنه‌ای در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی در تاریخ ۱۳۹۵/۱/۱). در اقتصاد اگر ما قوی شدیم و قدرتمند شدیم، دیگر تحریم معنا ندارد و تحریم یک کار زایدی می‌شود. اگر ما در داخل توانستیم اقتدار اقتصادی به دست بیاوریم، آنها خودشان می‌آیند به دریاورگی، می‌آیند دنبال ارتباط اقتصادی. نه [فقط] تحریم نمی‌کنند، بلکه اگر ما تحریم کنیم، آنها می‌آیند می‌گویند تحریم نکنید. طبیعت کار این است (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری در تاریخ ۱۳۹۵/۳/۶).

- درونی

چالش درونی عبارت از عیوب ساختاری و ضعف‌های مدیریتی است. مهم‌ترین عیوب وابستگی اقتصاد به نفت، دولتی بودن بخش‌هایی از اقتصاد که در حیطه وظایف دولت نیست، نگاه به خارج و نه به توان و ظرفیت داخلی، استفاده اندک از ظرفیت نیروی انسانی کشور، بودجه‌بندی معیوب و نامتوازن، و سرانجام عدم ثبات سیاست‌های اجرایی اقتصاد و عدم رعایت اولویت‌ها و وجود هزینه‌های زاید و حتی مسرفانه در بخش‌هایی از دستگاه‌های حکومتی است. نتیجه اینها مشکلات زندگی مردم از قبیل بیکاری جوان‌ها، فقر درآمدی در طبقه ضعیف و امثال آن است (بیانیه گام دوم انقلاب در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

سیر تاریخی دغدغه اقتصاد بدون نفت در دیدگاه مقام معظم رهبری، بهترین مبین جهت‌آشنایی اندیشه‌وران با چهارچوب‌های اندیشه‌ای و استفاده مدیران و برنامه‌ریزان از اساسی‌ترین رهنمودهای ایشان را در حوزه اقتصاد بدون نفت فراهم می‌کند که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود.

آرزوی واقعی من که البته ممکن است به این زودی‌ها قابل تحقق نباشد این است که ما در چاه‌های نفت را ببندیم و اقتصاد خود را بر اساس کالاها و محصولات غیرنفتی بنیاد نهیم؛ یعنی فرض کنیم این کشور کالایی به نام نفت ندارد. البته این کار ممکن است در این سال‌ها و به این زودی‌ها عملی نباشد. ... در چنین وضعیتی اگر ملت ایران، اعم از کارگر ایرانی، جوان ایرانی، تولیدکننده ایرانی و معلم ایرانی با همه تلاش و غیرت خود وارد عمل شود و این کشور را به گونه‌ای بسازد که به‌خاطر صادرات و واردات و نیازهای مصرفی، محتاج فروش نفت خود، آن‌هم با این قیمت پایین نباشد، ببینید چه خدمت بزرگی به امروز و آینده این کشور خواهد بود (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۷۳/۲/۱۳).

من دو-سه سال قبل از این گفتم که آرزو می‌کنم یک روزی در چاه‌های نفتمان را ببندیم و به دنیا اعلام کنیم که می‌خواهیم یک مدت نفت نفروشیم. البته این آرزوی دوردستی است. دسترسی به آن بسیار مشکل است و آسان هم نیست. خدا لعنت کند کسانی را که از اول پیدا شدن چاه‌های نفت در این کشور، به‌خصوص آن وقتی که قیمت نفت مقداری گران شد اساس و بنای کار را در این کشور بر روی درآمد نفت گذاشتند، که بعد از انقلاب هم به‌خاطر گرفتاری‌های متعدد، همان وضع کم‌وبیش ادامه پیدا کرد (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۷۷/۱۰/۴).

آن روزی که ما بتوانیم درآمد کشور را از راه دانشمان به‌دست بیاوریم و در چاه‌های نفت را پلمب کنیم، آن روز برای ما روز خوبی است. امروز ما داریم از ذخایرمان می‌خوریم. بیشتر بودجه کشور از نفت است. نفت ذخیره ماست. گنجینه‌مان را داریم تخلیه می‌کنیم؛ از روی ناچاری. باید روزی برسد که این ملت بتواند از دانش خود ثروت تولید کند. آن وقت خود آن ثروت به پیشرفت دانش کمک خواهد کرد (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۸۷/۶/۵).

بودجه کشور ما متأسفانه از ده‌ها سال پیش به این طرف، وابسته به نفت است. این روش را همه اقتصاددان‌های دل‌سوز رد می‌کنند. این روش در کشور ما عادت شده است: نفت را استخراج کنند، بفروشند، از پول آن کشور را اداره کنند. این شیوه غلطی است. من سال‌ها پیش این را گفتم که یکی از آرزوهای من این است که یک روزی ما بتوانیم کشور را جوری اداره کنیم که حتی اگر لازم بود، یک قطره نفت هم صادر نکنیم و کشور اداره شود (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۹۰/۱/۱).

ما باید به اینجا برسیم و بتوانیم خودمان را از درآمد نفت واقعاً بی‌نیاز کنیم. یکی از بزرگ‌ترین بلیات اقتصاد ما، و نه فقط اقتصاد ما، بلکه بلیات عمومی کشور، وابستگی ما به درآمد نفت است. ... من چند سال قبل از این گفتم، البته آن وقت مسئولین دولتی از این حرف هیچ استقبال نکردند، ما باید به جایی برسیم که اگر یک روزی به خاطر قضایای سیاسی، اقتضانات سیاسی یا اقتضانات اقتصادی در دنیا، اراده کردیم که صادرات خودمان را مثلاً برای مدت پانزده روز یا یک ماه متوقف کنیم، بتوانیم (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۹۰/۵/۲۶).

تحریم‌ها بالاخره اثر گذاشت. این هم یک اشکال اساسی در خود ماست. اقتصاد ما دچار این اشکال است که وابسته به نفت است. ما باید اقتصاد خودمان را از نفت جدا کنیم. دولت‌های ما در برنامه‌های اساسی خودشان این را بگنجانند. من هفده-هجده سال قبل به دولتی که در آن زمان سر کار بود و به مسئولان گفتم کاری کنید که ما هر وقت اراده کردیم، بتوانیم در چاه‌های نفت را ببندیم. آقایان به قول خودشان «تکنوکرات» لبخند انکار زدند که مگر می‌شود؟! بله، می‌شود. باید دنبال کرد، باید اقدام کرد، باید برنامه‌ریزی کرد. وقتی برنامه اقتصادی یک کشور به یک نقطه خاص متصل و وابسته باشد، دشمنان روی آن نقطه خاص تمرکز پیدا می‌کنند (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۹۲/۱/۱).

نکته هفتم [از مؤلفه‌های سیاست‌های مقاومتی] کاهش وابستگی به نفت است. یکی از سخت‌ترین آسیب‌های اقتصادی ما همین وابستگی به نفت است. این نعمت بزرگ خدادادی برای کشور ما در طول ده‌ها سال مایه فروریختگی‌های اقتصادی و فروریختگی‌های سیاسی و اجتماعی شد. باید ما یک فکر اساسی بکنیم. ما نمی‌گوییم از نفت استفاده نشود، [بلکه] تکیه ما بر استفاده حداقلی از فروش نفت خام است (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۹۲/۱۲/۲۰).

یک مسئله اساسی در مورد اقتصاد کشور این است که باید اتکای بودجه کشور به نفت قطع بشود؛ باید به اینجا برسیم. البته این حرف‌هایی که من امروز به شما عرض می‌کنم و مکرر گفته‌ایم، در مقام حرف آسان است؛ در مقام عمل کارهای مشکلی است. خود من دستم سال‌ها در اجرا بوده است. بنده می‌دانم اجرا کار سختی است، اما معتقدم این کار سخت را می‌توان انجام داد. اجرا کردن سخت‌تر از حرف زدن است؛ اما همین کار سخت

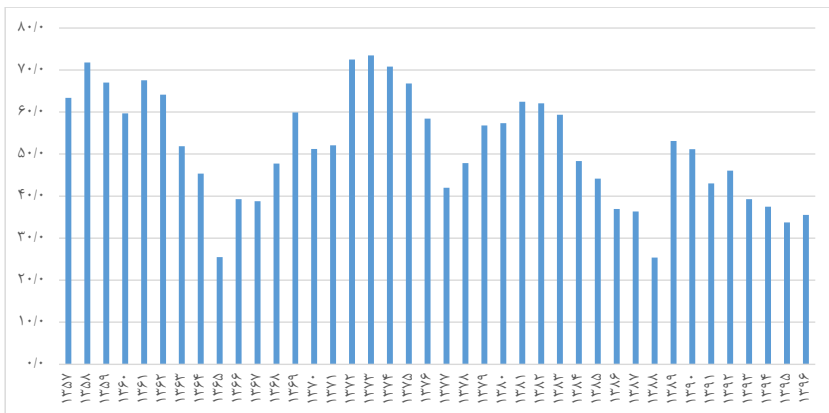

را با همت، با اعتماد به این مردم، با اعتماد به این جوان‌ها، با اعتماد به سرمایه‌های داخلی کشور، با اعتماد به خدای متعال که وعده نصرت داده است می‌شود انجام داد. یکی از کارها که مهم‌ترین کار همین است [این است که] باید تکیه بودجه به تولید داخلی باشد؛ یعنی به درآمدی که مردم تولید می‌کنند و مالیات می‌دهند (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۹۳/۱۱/۲۹).

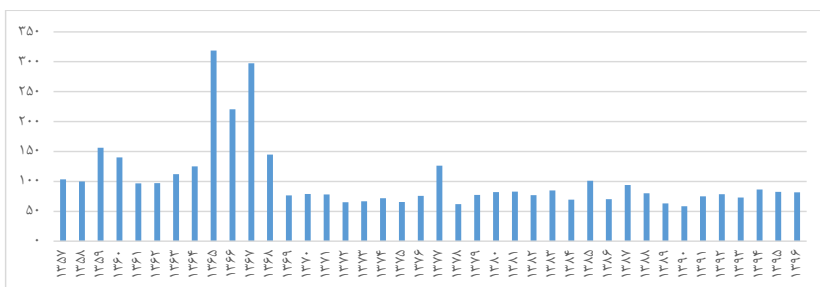
عزیزان من، یکی از مشکلات ما متکی بودن کشور به نفت است. این نفت نعمت خداست در حق ما، اما اینکه اقتصاد ما، متکی به نفت است، این یکی از بزرگ‌ترین مشکلات کشور ماست. باید کاری کنیم، تلاشی بکنیم که نفت را مستقل از اقتصاد کشور بکنیم. اختیار ما دست نفت نباشد؛ اختیار نفت دست ما باشد. ... قیمت نفت را قدرت‌های دیگرند که معین می‌کنند. گاهی تحریم می‌کنند، گاهی می‌خرند، گاهی می‌گویند نباید از فلانی بخریم، از این کشور بخریم. این مشکلات وجود دارد. ما باید خودمان را از اقتصاد نفتی خلاص کنیم که البته کار بسیار دشواری هم هست، اما بالاخره باید حتماً این کار در کشور انجام بگیرد (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۹۷/۱/۱).

نمودار نشان می‌دهد وابستگی بودجه کشور از ارقام بالای شصت درصد در سال‌های ابتدایی انقلاب، به کمتر از چهل درصد در سال‌های اخیر رسیده است. با این حال، این میزان از وابستگی همچنان بالاست؛ چراکه نوسان در قیمت نفت یا خلل در صادرات آن همچنان موجب ایجاد تلاطم جدی در بودجه دولت می‌شود که آثار آن به سرعت در جامعه نیز لمس می‌شود. البته اگر دقیق‌تر به بودجه نگاهی بیندازیم، متوجه می‌شویم که میزان واقعی وابستگی بودجه دولت به نفت بیش از چهل درصد است؛ چراکه بخش قابل توجهی از درآمدهای مالیاتی نیز نشئت گرفته از مخارجی است که دولت برای شرکت‌ها و افراد کرده است و بخشی از این مخارج را در قالب مالیات پس می‌گیرد. بنابراین میزان وابستگی بودجه به نفت بسیار بیشتر از ارقام ظاهری چهل درصد است.

نمودار ۱: سهم نفت از کل بودجه (وابستگی بودجه به نفت) طی سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۵ (بانک مرکزی) اما بدتر این است که درآمدهای نفتی در بودجه به جای مصارفی همچون پرداخت‌های عمرانی، صرف پرداخت‌های جاری (عمدتاً حقوق و دستمزد) شود. جدول ۵ نشان می‌دهد که در سال‌های ابتدایی انقلاب تا اواخر دوره جنگ، نه تنها درآمدهای عمومی، بلکه کل درآمد نفت نیز صرف پرداخت‌های جاری شده است. هرچند پس از جنگ این روند قدری بهبود یافته، همچنان در سال ۱۳۹۶ بیش از هشتاد درصد از درآمدهای نفتی، صرف پرداخت‌های جاری شده است. به بیان بهتر، نه تنها کل درآمدهای مالیاتی، بلکه ۸۱ درصد از درآمدهای نفتی نیز صرف پرداخت جاری (عمدتاً حقوق و دستمزد) شده است.

نمودار ۲: سهم کمبود تراز جاری از درآمد نفت طی سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۵ (بانک مرکزی)

بنابراین در کل نه تنها وابستگی بودجه دولت به نفت در واقع بیشتر از چهل درصد است، بلکه بیش از هشتاد درصد درآمد نفتی (علاوه بر درآمدهای مالیاتی) نیز صرف پرداخت حقوق و دستمزد می‌شود که نشان‌دهنده بودجه کاملاً وابسته به نفت است که صرف امور جاری می‌شود. اینکه چرا وضع کنونی به این صورت است، ریشه در گذشته دارد. به دلیل

آماده نبودن نهادها و بسترهای استفاده از درآمد بیشتر نفت، وقتی در سال‌های ۱۳۵۰ به بعد، دولت پهلوی با چند برابر شدن درآمد نفت مواجه شد، با این توهم و تصور که پول بیشتر، کشور را پیشرفته‌تر خواهد کرد، تمام ارقام برنامه پنجم عمرانی را چند برابر کرد. در نتیجه مردم و اقتصاد با رشد درآمد، به سمت مصرف بیشتر رفتند و تجملات و خودروهایی خارجی و مصرف بیشتر باعث واردات بیشتر کالاها در گمرکات و بنادر شد.

نباید از واگذاری شرکت‌های دولتی به مردم در آن بخشی که قانون اساسی تصریح به آن کرده بود کوتاهی می‌شد؛ باید می‌دادیم؛ باید مالکیت دولت را روزبه‌روز کمتر می‌کردیم. این طور نشد، بلکه بیشتر و گسترده‌تر شد، و خیلی از درآمدهایی که باید در خدمت تولید، در خدمت گردش صحیح پول در جامعه قرار می‌گرفت، صرف کارهای غیرلازم شد؛ فعالیت‌های اسراف‌آمیز، ساختمان‌سازی‌های بیخودی؛ و حتماً به اقتصاد کشور لطمه خورد. به هر حال، این کار در این دو دهه نباید انجام می‌گرفت. واقعیت وضع کنونی این است: گستره عظیم مالکیت‌های دولتی، بعضاً برخلاف همان متن موجود اصل ۴۴، و بسیاری هم برخلاف این شرطی که در ذیل اصل ۴۴ آمده (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با مسئولان اقتصادی و دست‌اندرکاران اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی در تاریخ ۱۳۸۵/۱۱/۳۰).

این اقتصادی که به‌عنوان اقتصاد مقاومتی مطرح می‌شود، مردم‌بنیاد است؛ یعنی بر محور دولت نیست و اقتصاد دولتی نیست؛ اقتصاد مردمی است. با اراده مردم، سرمایه مردم، حضور مردم تحقق پیدا می‌کند. اما «دولتی نیست» به این معنا نیست که دولت در قبال آن مسئولیتی ندارد. چرا، دولت مسئولیت برنامه‌ریزی، زمینه‌سازی، ظرفیت‌سازی، هدایت و کمک دارد. کار اقتصادی و فعالیت اقتصادی دست مردم است، مال مردم است؛ اما دولت - به‌عنوان یک مسئول عمومی - نظارت می‌کند، هدایت می‌کند، کمک می‌کند. آنجایی که کسانی بخواهند سوءاستفاده کنند و دست به فساد اقتصادی بزنند، جلو آنها را می‌گیرد؛ آنجایی که کسانی احتیاج به کمک دارند، به آنها کمک می‌کند. بنابراین آماده‌سازی شرایط وظیفه دولت است؛ تسهیل می‌کند (بیانات امام خامنه‌ای در حرم مطهر رضوی در تاریخ ۱۳۹۳/۱/۱).

شما ملاحظه کنید. در تبلیغات گسترده رسانه‌ای دشمنان ما سعی می‌شود توان داخلی و ملی کشور تحقیر شود و کوچک شمرده شود؛ متقابلاً توان دشمن بیش از آنچه که هست معرفی شود. این یکی از لغزشگاه‌هاست (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با کارگزاران نظام در تاریخ ۱۳۹۱/۵/۳).

یک شاخص دیگر [از شاخص‌های دولت مطلوب] هم عرض بکنیم، این بخش را من دیگر ادامه ندهم بیشتر از این: تکیه به ظرفیت درون‌زای کشور است. نگاهمان به بیرون نباشد. این توصیه ماست. این معنایش این نیست که از امکاناتی که در بیرون هست استفاده نکنیم. این دو حرف باهم اشتباه نشود. امیدمان را به بیرون از ظرفیت داخلی کشور ندوزیم (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با رئیس‌جمهور و اعضای هیئت‌دولت در تاریخ ۱۳۹۲/۶/۶).

امروز این نیروی انسانی با استعداد عظیمی که ما داریم، در هر بخشی از بخش‌ها که مسئولان همت بگمارند و نیروهایی را به‌کار بگذارند، نیروها توانایی پیشرفت دارند. در بخش مهمی البته این کار انجام گرفته است، اما در بخش‌های زیادی باید انجام بگیرد. من همین‌جا از این فرصت استفاده می‌کنم و به مسئولان توصیه می‌کنم قدر این استعدادها و قدر این شوق و همت را بدانند (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با مردم آذربایجان شرقی در تاریخ ۱۳۸۵/۱۱/۲۸).

یکی از ظرفیت‌های مهم ما، ظرفیت نیروی انسانی ماست. نیروی انسانی در کشور ما، یکی از بزرگ‌ترین ظرفیت‌های کشور ماست. این یک فرصت بزرگ است. ... خوب، ممکن است کسی بگوید اگر تحریم نبود، از این ظرفیت‌ها می‌توانستید خوب استفاده کنید، اما [چون] تحریم هست، نمی‌توانید از این ظرفیت‌ها استفاده کنید. این خطاست. این حرف درست نیست. ما در بسیاری از مسائل دیگر هم در عین تحریم توانسته‌ایم به نقطه‌های بسیار برجسته و بالا دست پیدا کنیم. یک مثال آن، تولید علم است؛ یک مثال آن، صنعت و فناوری است. در اینها ما تحریم بودیم؛ الان هم تحریم هستیم (بیانات امام خامنه‌ای در حرم مطهر رضوی در تاریخ ۱۳۹۳/۱/۱).

وابستگی بودجه به نفت بارها از سوی مقام معظم رهبری مورد انتقاد قرار گرفته است: بودجه کشور ما متأسفانه از ده‌ها سال پیش به این طرف، وابسته به نفت است. این روش را همه اقتصاددان‌های دل‌سوز رد می‌کنند. این روش در کشور ما عادت شده است: نفت را استخراج کنند، بفروشند، از پول آن کشور را اداره کنند. این شیوه غلطی است. ... افزایش صادرات غیرنفتی موجب می‌شود که ما به این هدف (بی‌نیازی به نفت) نزدیک شویم (بیانات امام خامنه‌ای در حرم مطهر رضوی در تاریخ ۱۳۹۰/۱/۱).

یک مسئله اساسی در مورد اقتصاد کشور این است که باید اتکای بودجه کشور به نفت قطع بشود. باید به اینجا برسیم. البته این حرف‌هایی که من امروز به شما عرض می‌کنم و

مکرر گفته‌ایم، در مقام حرف آسان است؛ در مقام عمل کارهای مشکلی است (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با مردم آذربایجان در تاریخ ۱۳۹۳/۱۱/۳۰).

وقتی که ما برای بودجه دولت، نه فقط بودجه‌های عمرانی و سازندگی کشور، حتی برای بودجه جاری مان، می‌خواهیم از پول نفت استفاده کنیم، همین وضع پیش می‌آید: ما آسیب‌پذیر می‌شویم. ما این را باید علاج کنیم (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با جمعی از تولیدکنندگان، کارآفرینان و فعالان اقتصادی در تاریخ ۱۳۹۸/۸/۲۸).

همچنین هزینه‌کرد بودجه هم دارای اشکالات اساسی می‌باشد: خیلی از بودجه‌هایی که در کشور هست، بودجه‌های اولویت‌دار نیست. بسیاری از این سمینارها، گردهمایی‌ها و اجتماع‌ها، بی‌فایده محض است. ... خیلی از این مراکزی که بودجه‌های نسبتاً قابل توجهی هم می‌گیرند، هیچ اولویتی ندارند (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با جمعی از استادان دانشگاه‌ها در تاریخ ۱۳۸۱/۸/۲۲).

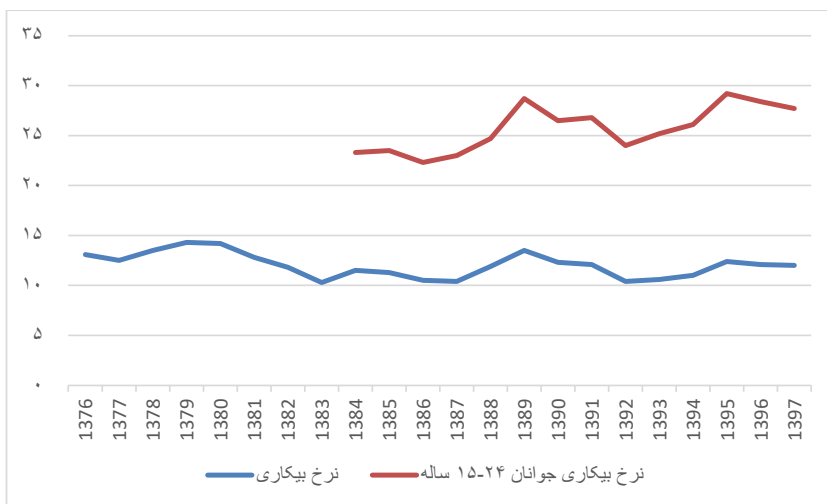
از وظایف مهم نخبگان، تربیت نیروی انسانی خلاق، مبتکر و متناسب با نیازهای روز و همچنین کار علمی برای حل مشکلات موجود در مسائل بانکی و نظام بودجه‌ریزی کشور است. در ابتدای سال چهار ماه فرصت داده شد تا نظام بودجه‌ریزی کشور اصلاح شود، اما متأسفانه این کار انجام نشد و دلیل آن هم گره‌های علمی است که این گره‌ها با کمک دانشگاهیان و نخبگان علمی برطرف خواهد شد (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با جمعی از تولیدکنندگان، کارآفرینان و فعالان اقتصادی در تاریخ ۱۳۹۸/۸/۲۸).

مسئله اشتغال خیلی مهم است. همین‌طور مدام همه ما می‌گوییم که فلان درصد از کارخانه‌ها تعطیل‌اند. خوب، بالاخره چه می‌شود؟ بالاخره باید اینها راه بیفتند. این خجالت و شرمندگی نظام از بیکاری جوان، از خجالت خود آن جوان در داخل خانه بیشتر است. این را شما بدانید. بنده وقتی که به فکر این جوان بیکار می‌افتم [شرمنده می‌شوم]. این را باید برطرف بکنیم (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با رئیس و نمایندگان مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۳۹۵/۳/۱۶).

وقتی تولید داخلی خوابید، همین وضعی پیش می‌آید که امروز هست: جوان ما بیکار می‌شود، اشتغال ما کم می‌شود، رکود بر کشور حاکم می‌شود، وضع زندگی و معیشت مردم دشوار می‌شود. اینها را که دیگر از طریق ارتباط با امریکا و با اروپا نمی‌شود حل کرد. اینها را

خودمان باید حل بکنیم. اینها کارهایی است که به عهده خود ماست (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با اقشار مختلف مردم در تاریخ ۱۳۹۵/۵/۱۱).

پیامد و نتیجه چالش‌های درونی باعث ایجاد مشکلات در زندگی مردم از قبیل بیکاری جوان‌ها، فقر درآمدی در طبقه ضعیف و امثال آن شده است. نمودار ۳ نرخ بیکاری کل جمعیت ده‌ساله و همچنین نرخ بیکاری جوانان پانزده تا بیست و چهار ساله را نشان می‌دهد. نرخ بیکاری جوانان علاوه بر اینکه از نرخ بیکاری کل از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۷ به‌طور قابل ملاحظه‌ای بالاتر است، در طی زمان نیز افزایش نسبی داشته است.

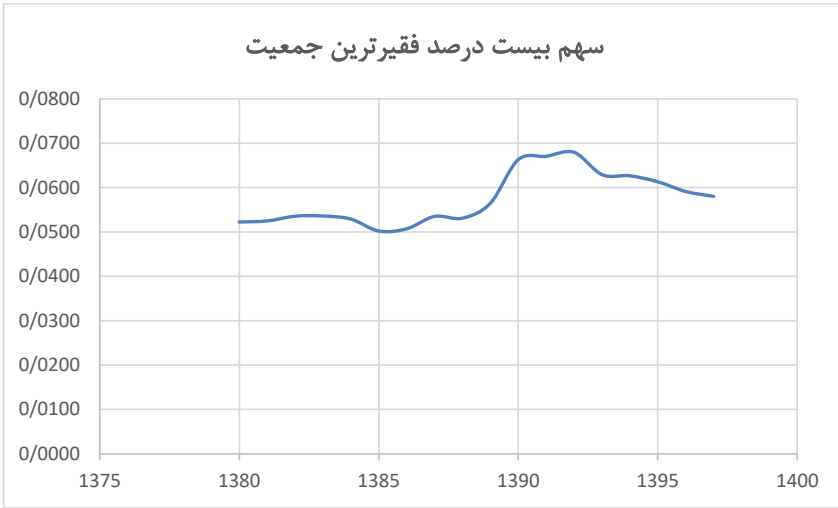

نمودار ۳: نرخ بیکاری به تفکیک جمعیت ده‌ساله و پانزده تا بیست و چهار ساله (مرکز آمار)

همچنین نمودار ۳ نشان از سهم بسیار پایین بیست درصد فقیرترین جمعیت از درآمد کل خانوارها در طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۷ دارد. این در هیچ زمانی از ۰/۰۶۷ تجاوز نکرده است.

نمودار ۴: سهم بیست درصد فقیرترین جمعیت در سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۷: کل کشور
(دهک وزنی) (مرکز آمار)

مبارزه با فساد

فساد اقتصادی و اخلاقی و سیاسی توده چرکین کشورها و نظام‌ها و اگر در بدنه حکومت‌ها عارض شود، زلزله ویرانگر و ضربه‌زننده به مشروعیت آنهاست و این برای نظامی چون جمهوری اسلامی که نیازمند مشروعیتی فراتر از مشروعیت‌های مرسوم و مبنایی‌تر از مقبولیت اجتماعی است، بسیار جدی‌تر و بنیانی‌تر از دیگر نظام‌هاست. وسوسه مال و مقام و ریاست، حتی در علوی‌ترین حکومت تاریخ یعنی حکومت خود حضرت امیرالمؤمنین ۷ کسانی را لغزاند. پس خطر بروز این تهدید در جمهوری اسلامی هم که روزی مدیران و مسئولانش مسابقه زهد انقلابی و ساده‌زیستی می‌دادند، هرگز بعید نبوده و نیست؛ و این ایجاب می‌کند که دستگاهی کارآمد با نگاهی تیزبین و رفتاری قاطع در قوای سه‌گانه حضور دائم داشته باشد و به معنای واقعی با فساد مبارزه کند، به‌ویژه در درون دستگاه‌های حکومتی (بیانیه گام دوم انقلاب در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

مبارزه با مفسده اقتصادی و مالی یکی از کارهایی است که به گشایش اقتصادی کشور هم کمک خواهد کرد. یکی از موانع پیشرفت اقتصادی کشور، وجود گلوگاه‌های فساد است که به‌شدت باید از آن ترسید و با آن مقابله و مبارزه کرد (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم تنفیذ ریاست جمهوری در تاریخ ۱۳۸۰/۵/۱۱).

یکی از نکاتی که می‌خواهم بار دیگر روی آن تأکید کنم، البته در جلسات خصوصی با مسئولان مختلف قوه مجریه این را مطرح کرده‌ام، ولی الان هم باز می‌خواهم مجدداً تکرار کنم، این است که مسئله مبارزه با فساد را جدی بگیرید. ببینید شما می‌نشینید برای کارهای سازنده برنامه‌ریزی می‌کنید، تأمین سرمایه می‌کنید، صرفه‌جویی می‌کنید، برای اینکه بتوانید تعدادی شغل در فعالیت‌های صنعتی یا کشاورزی یا خدماتی یا ساختمانی و غیره به وجود آورید؛ اما بعد، از گوشه‌ای نقبی زده شود، یک شخص یا یک بانده سودجو وارد میدان شود و همه یا بخش مهمی از چیزی را که شما به‌عنوان سرمایه ملی می‌خواهید استحصال کنید و به سود کشور به‌کار بزنید بمکد و از بین ببرد و به سود خودش استحصال و مصادره کند. این چیز خیلی خطرناک و واقعاً نگران‌کننده‌ای است و این وجود دارد (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با رئیس‌جمهور و اعضای هیئت‌دولت در تاریخ ۱۳۸۱/۶/۴).

از جمله مهم‌ترین کارها، مبارزه با فساد است. مبارزه با فساد، یک جنبه اخلاقی محض نیست؛ اداره کشور متوقف به مبارزه با فساد است. بنده دو-سه سال پیش که آن نامه را درباره مبارزه با فساد به مسئولان کشور نوشتم، به دنبال یک کار طولانی و یک بررسی و مطالعه وسیع و همه‌جانبه بود. از هر طرف می‌رویم، می‌بینیم اگر با فساد مبارزه نشود، همه کارها لنگ خواهد ماند. این همه کار خوب دارد در کشور انجام می‌گیرد. کارهایی که انجام گرفته کم نیست؛ اما وجود فساد بعضی از آنها را خنثی می‌کند. استخری را در نظر بگیرید که از چند چاه عمیق با لوله‌های چنداینچی مرتب در آن آب ریخته می‌شود، اما استخر پُر نمی‌شود. وقتی نگاه می‌کنید، می‌بینید بدنه استخر ترک خورده و ته آن سوراخ است. هرچه از این طرف آب می‌ریزید، از آن طرف بیرون می‌رود. به کانال‌هایی که شما در نظر گرفته‌اید آبیاری کنید اصلاً آب نمی‌رسد. فساد در جامعه این‌طوری است. فساد مالی مثل خوره، ایدز و سرطان است. باید با آن مبارزه کرد (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با نمایندگان مجلس در تاریخ ۱۳۸۳/۳/۲۷).

بایستی فساد اداری و مالی و خیانت در امانت‌های ملی در کشور ریشه‌کن شود. این به سرمایه‌گذاری‌های سالم ربطی ندارد. ما به سرمایه‌داران کشور، کسانی که می‌توانند سرمایه‌گذاری کنند، توصیه می‌کنیم که وارد میدان سرمایه‌گذاری بشوند و طبق قانون کار کنند. بعضی این دو تا را باهم اشتباه می‌کنند. ما با فساد مخالفیم، با سوءاستفاده مخالفیم، با خیانت در امانت که

عمده هم از مسئولان و مأموران بخش‌های گوناگون دولتی سر می‌زند مخالفین و معتقدیم باید مبارزه بشود (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با مردم گرمسار در تاریخ ۱۳۸۵/۸/۲۱).

نقشه راه

راه‌حل این مشکلات، سیاست‌های اقتصاد مقاومتی است که باید برنامه‌های اجرایی برای همه بخش‌های آن تهیه و با قدرت و نشاط کاری و احساس مسئولیت، در دولت‌ها پیگیری و اقدام شود. درون‌زایی اقتصاد کشور، مولد شدن و دانش‌بنیان شدن آن، مردمی کردن اقتصاد و تصدیگری نکردن دولت، برون‌گرایی با استفاده از ظرفیت‌هایی که قبلاً به آن اشاره شد، بخش‌های مهم این راه‌حل‌هاست. بی‌گمان یک مجموعه جوان و دانا و مؤمن و مسلط بر دانسته‌های اقتصادی در درون دولت خواهند توانست به این مقاصد برسند. دوران پیش رو باید میدان فعالیت چنین مجموعه‌ای باشد. ... جوانان عزیز در سراسر کشور بدانند که همه راه‌حل‌ها در داخل کشور است. اینکه کسی گمان کند که «مشکلات اقتصادی صرفاً ناشی از تحریم است و علت تحریم هم مقاومت ضد استکباری و تسلیم نشدن در برابر دشمن است، پس راه‌حل زانو زدن در برابر دشمن و بوسه زدن بر پنجه گرگ است»، خطایی نابخشدنی است. این تحلیل سراپا غلط هر چند گاه از زبان و قلم برخی غفلت‌زدگان داخلی صادر می‌شود، اما منشأ آن کانون‌های فکر و توطئه خارجی است که با صد زبان به تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران و افکار عمومی داخلی القا می‌شود (بیانیه گام دوم انقلاب در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

این طرح کلی، این نقشه راه بزرگ، باید تبدیل بشود به برنامه؛ برنامه‌های گوناگون. اگر این شد، آن وقت حماسه اقتصادی به معنای واقعی کلمه به وجود خواهد آمد. ... مجموعه سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در واقع یک الگوی بومی و علمی است که برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی ماست؛ متناسب با وضعیت امروز و فردای ماست. من شرح خواهم داد که این مربوط به وضع کنونی و شرایط کنونی کشور نیست؛ این یک تدبیر بلندمدت برای اقتصاد کشور است. می‌تواند اهداف نظام جمهوری اسلامی را در زمینه مسائل اقتصادی برآورده کند؛ می‌تواند مشکلات را برطرف کند. در عین حال پویا هم هست؛ یعنی ما این سیاست‌ها را به صورت یک چهارچوب بسته و متحجر ندیده‌ایم؛ قابل تکمیل است،

قابل انطباق با شرایط گوناگونی است که ممکن است در هر برهه‌ای از زمان پیش بیاید؛ و عملاً اقتصاد کشور را به حالت «انعطاف‌پذیری» می‌رساند؛ یعنی شکنندگی اقتصاد را در مقابل تکانه‌های گوناگون برطرف می‌کند (بیانات امام خامنه‌ای در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در تاریخ ۱۳۹۲/۱۲/۲۰).

راه چیست؟ راه همانی [است] که عرض کردیم: تکیه به استعداد درونی، تکیه به ظرفیت‌های داخلی کشور، تکیه به همین جوان‌ها، تکیه به ابتکاری که جوان‌ها می‌زنند، کاری که دنبال می‌کنند، دانشی که تحصیل می‌کنند، دانش تحصیل‌کرده‌ای که تبدیل به فناوری می‌کنند. ما ظرفیت‌هایمان زیاد است. آمارها [نشان می‌دهد]، البته این آمار مال چند سال قبل است، ما چندصد هزار واحد تولیدی کوچک داریم. خیلی مهم است (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با اқشار مختلف مردم در تاریخ ۱۳۹۵/۵/۱۱).

اقتصاد درون‌زاست. درون‌زاست یعنی چه؟ یعنی از دل ظرفیت‌های خود کشور ما و خود مردم ما می‌جوشد. رشد این نهال و این درخت، متکی است به امکانات کشور خودمان. درون‌زا به این معناست. اما درعین حال درون‌گرا نیست؛ یعنی این اقتصاد مقاومتی به این معنا نیست که ما اقتصاد خودمان را محصور می‌کنیم و محدود می‌کنیم در خود کشور؛ نه. درون‌زاست، اما برون‌گراست. با اقتصادهای جهانی تعامل دارد، با اقتصادهای کشورهای دیگر با قدرت مواجه می‌شود. بنابراین درون‌زاست، اما درون‌گرا نیست. اینها را که عرض می‌کنم، برای خاطر این است که در همین زمینه‌ها الان قلم‌ها و زبان‌ها و مغزهای مغرض، مشغول کارند که [القا کنند]: «بله، اینها می‌خواهند اقتصاد کشور را محدود کنند و در داخل محصور کنند». ... ما تکیه می‌کنیم بر روی اقتصاد دانش‌بنیان؛ همین کارهای مهمی که حالا البته خوشبختانه چند سالی است در کشور شروع شده است، لکن باید توسعه پیدا کند. تکیه می‌کنیم روی تولید داخلی. بنده این همه تکیه کرده‌ام بر روی مصرف تولیدات داخلی. الان هم دارم به شما می‌گویم، به مردم عزیز کشورمان می‌گویم، بروید سراغ مصرف تولید داخلی، کارگر ایرانی را ترویج کنید، کار ایرانی را ترویج کنید. ... اقتصاد دانش‌بنیان است یعنی از پیشرفت‌های علمی استفاده می‌کند، به پیشرفت‌های علمی تکیه می‌کند، اقتصاد را بر محور علم قرار می‌دهد؛ اما معنای آن این نیست که این اقتصاد منحصر به دانشمندان است و فقط دانشمندان می‌توانند نقش ایفا کنند در اقتصاد مقاومتی. نخیر، تجربه‌ها و مهارت‌ها -

تجربه‌های صاحبان صنعت، تجربه‌ها و مهارت‌های کارگرانی که دارای تجربه و مهارت‌اند - می‌تواند اثر بگذارد و می‌تواند در این اقتصاد نقش ایفا کند. اینکه گفته می‌شود دانش محور، معنای آن این نیست که عناصر با تجربه صنعتگر یا کشاورز که در طول سال‌های متمادی کارهای بزرگی را بر اساس تجربه انجام داده‌اند، اینها نقش ایفا نکنند. نخیر. نقش بسیار مهمی هم به عهده اینهاست. ... این اقتصادی که به‌عنوان اقتصاد مقاومتی مطرح می‌شود، مردم‌بنیاد است؛ یعنی بر محور دولت نیست و اقتصاد دولتی نیست؛ اقتصاد مردمی است؛ با اراده مردم، سرمایه مردم، حضور مردم تحقق پیدا می‌کند. اما «دولتی نیست» به این معنا نیست که دولت در قبال آن مسئولیتی ندارد. ... دولت مسئولیت برنامه‌ریزی، زمینه‌سازی، ظرفیت‌سازی، هدایت و کمک دارد. کار اقتصادی و فعالیت اقتصادی دست مردم است، مال مردم است؛ اما دولت - به‌عنوان یک مسئول عمومی - نظارت می‌کند، هدایت می‌کند، کمک می‌کند؛ آنجایی که کسانی بخواهند سوءاستفاده کنند و دست به فساد اقتصادی بزنند، جلو آنها را می‌گیرد؛ آنجایی که کسانی احتیاج به کمک دارند، به آنها کمک می‌کند. بنابراین آماده‌سازی شرایط، وظیفه دولت است؛ تسهیل می‌کند (بیانات امام خامنه‌ای در حرم مطهر رضوی در تاریخ ۱۳۹۳/۱/۱).

تاکنون در عرصه‌های اقتصادی، کمتر به حضور و امکانات مردم بها داده شده است، درحالی‌که باید زمینه استفاده از توان نیروهای بی‌پایان مردمی اعم از فعالان اقتصادی، کارآفرینان، مبتکران، صاحبان سرمایه و افراد صاحب مهارت فراهم و از آنان حمایت شود؛ و مسئولیت عمده در این خصوص برعهده دولت است (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با جمعی از مسئولان دستگاه‌های مختلف کشور در تاریخ ۱۳۹۲/۱۲/۲۰).

بنده خودم که اینجا نشسته‌ام، مرتب از طرف جوان‌های مؤمن، انقلابی، علاقه‌مند، خوش‌فکر و با ابتکار پیشنهاد و نامه و حرف و مانند اینها به من می‌رسد که من هم می‌فرستم برای دستگاه‌های اجرایی که از آنها استفاده کنند. اینها چیزهایی است که برای من می‌آید (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با اقشار مختلف مردم در تاریخ ۱۳۹۷/۵/۲۲).

جوانان بالیما و دارای عزم راسخ کم نیستند؛ زیادند. بنده می‌شناسم. البته همه را هم نمی‌شناسم، اما هزاران جوان در اطراف و اکناف کشور مشغول کارهای عمیق، کارهای فکری [هستند]. جوانان دانشمند، جوانان با عزم راسخ، مشغول ساختن، مشغول تولید کردن،

مشغول ابتکار و نوآوری هستند در سرتاسر کشور؛ اینها آینده‌سازند؛ ایمانشان خوب و قوی، توکلشان بالا، اعتمادشان به خدا زیاد، امیدشان به آینده درخشان، بصیرتشان خوب. اینها هستند در بین مردم و کم نیستند. من «هزاران نفر» که گفتم، دایره ارتباط و معرفت خودم را گفتم، اما ده‌ها برابر این هستند؛ زیادند. جوان‌های ما آماده‌اند (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با مردم قم در تاریخ ۱۳۹۷/۱۰/۱۹).

عظمت نقش نیروی جوان متعهد؛ نه هر جوانی؛ جوانی که احساس تعهد کند، احساس مسئولیت کند. عظمت نقش این قشر یعنی جوان متعهد در این مسیری که در پیش رو داریم و در رسیدن به آن چشم‌انداز مورد نظر. خوب، ما به یک حرکت عمومی به سمت آن چشم‌انداز نیاز داریم. باید یک حرکت عمومی در کشور راه بیفتد. البته این حرکت وجود دارد، منتها بایستی انضباط پیدا کند، سرعت پیدا کند و پیشرفتش به سمت آن چشم‌انداز محسوس باشد. این حرکت طبعاً با محوریت جوان متعهد است. جوان‌های متعهد محور این حرکت‌اند (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با جمعی از دانشجویان در تاریخ ۱۳۹۸/۳/۱).

نیروهای مؤمن و انقلابی که مجموعه عظیمی از مردم را دربرمی‌گیرند، باید در همه جا و در مقابل تعرض‌ها حمایت شوند و امکان حضور آنها در مراکز حساس فراهم شود (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری در تاریخ ۱۳۹۸/۷/۴).

ارائه مدل مفهومی

نمای کلی مدل مفهومی بخش اقتصادی بیانیه گام دوم به شکل نمودار ۵ است:

نمودار ۵: نمای کلی مدل مفهومی بخش اقتصادی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

نتیجه‌گیری

بیانیه «گام دوم انقلاب» تجدید مطلعی است که در فصل جدیدی از زندگی جمهوری اسلامی، انقلاب را «به آرمان بزرگش که ایجاد تمدن نوین اسلامی است، نزدیک خواهد کرد. بیانیه گام دوم به مثابه بیانیه‌ای مهم و راهبردی سندی ناظر به آینده است. بیشتر این‌گونه اسناد مبتنی بر «پیش‌ران»‌هایی تدوین و طراحی می‌شوند تا آینده و دورنمای تحقق اهداف را عینی‌تر ترسیم کنند. اقتصاد نقطه کلیدی تعیین‌کننده در بیانیه گام دوم محسوب می‌شود. طبق فرمایش‌های مقام معظم رهبری دام‌ظله‌العالی، باینکه اقتصاد هدف جامعه اسلامی نیست اما وسیله‌ای است که بدون آن نمی‌توان به هدف‌ها رسید. مسلماً چنین بحثی نیاز به تبیین دارد. تحلیل و طراحی نظام مفاهیم اندیشه‌های مقام معظم رهبری دام‌ظله‌فهم رهنمودهای ایشان را آسان‌تر کرده و امکان طراحی نظام اندیشه‌های ایشان را برای اجرا و تحقق اندیشه‌ها فراهم می‌کند، همچنین در حوزه عمل نیز امکان آشنایی اندیشه‌وران با چهارچوب‌های اندیشه‌ای و استفاده مدیران و برنامه‌ریزان از اساسی‌ترین رهنمودهای ایشان را فراهم می‌کند. اگر مدل مفهومی را ترکیبی از مفاهیم که به کمک آنها درک و فهم یک موضوع آسان می‌شود تعریف کنیم، فهم منظومه فکری معظم‌له نیازمند دستیابی به نظام مفاهیم حاکم بر سخنان ایشان و استنباط از آن است که در پژوهش حاضر، تدوین نظام مفاهیم بخش اقتصاد بیانیه گام دوم بررسی شده است. برای استخراج مدل مفهومی بخش اقتصادی بیانیه گام دوم انقلاب، سعی شد با محور قرار دادن سرفصل اقتصادی بیانیه، مفاهیم مرتبط با بخش اقتصاد سایر محورهای بیانیه نیز در این مدل بررسی شود. قبل از استخراج مدل مفهومی، جستار مفاهیم اقتصادی به‌کاربرده‌شده در بیانیه گام دوم در بیانات قبلی مقام معظم رهبری صورت گرفت. بدین منظور برای هر مفهوم به چند جمله از سخنان معظم‌له در طی سال‌های قبل اشاره شد و در مواردی هم استنادات آماری اعداد و ارقام به‌کاررفته در بیانیه از منابع رسمی آورده شد. درنهایت مدل مفهومی بیانیه گام دوم شامل مطلوبیت‌های راهبردی و اهداف، راهبردهای اساسی، سیاست‌ها و الزامات، مقاصد راهبردی، ظرفیت‌ها (قوت‌ها و فرصت‌ها)، چالش‌ها (ضعف‌ها و تهدیدات)، تجارب مثبت و منفی ارائه شد.

منابع

- بیانات مقام معظم رهبری.
- شقاقی آذر، وحید (۱۳۹۷). «ارزیابی برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور از منظر تحقق اهداف اقتصادی سند چشم‌انداز»، فصلنامه مجلس و راهبرد، س ۲۵، ش ۹۴، ص ۲۳۷-۲۰۹.
- عزتی، مرتضی (۱۳۷۶). روش تحقیق در علوم اجتماعی، تهران، مؤسسه تحقیقات اقتصادی دانشگاه تربیت مدرس.
- کیوی، ریمون و لوک وان کامپنهود (۱۳۸۱). روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران، انتشارات توتیا.
- هولستی، آل آر (۱۳۷۳). تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی، ترجمه نادر سالارزاده امیری، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.

- Elo, Satu & Helvi Kyngas (2007). "The Qualitative Content Analysis Process", Journal Wihey Online Librery, vol. 3, no. 1.
- Hsiu Fang, Hsieh & Sara E. Shannon (November 2005). "Three Approaches to Qualitative Content Analysis", Qualitative Health Research.
- Thomas, David R. (2006). "A General Inductive Approach for Qualitative Data Analysis", American Journal of Evaluation, vol. 27, no. 2.

